

AYDINLIK

Sayı: 6

İçtimaî, terbiyevî, edebî aylık mecmuadır

1 Kânunuevvel 921

Münderecat

Anatole France ve Nobel Mükâfatı

Karl Marx, Filozof

Millî İktisat

Öç (Andrea Latsko'dan)

Gecenin Gözleri

Bir İşçinin Defter-i Hatıratından

Memleket Hareketleri: Mürettiplerin Grevi Münasebetiyle

Sermayedar Nizam-ı İçtimaîsi (tefrika)

Şefik Hüsnü

Müfit Ahmet

Leman Sadrettin

Macit Burhanettin

Memduh Necdet

A. Cevdet

İdarehane: Babıali Caddesi'nde 71 numara

Tevzi mahalli: Babıali Caddesi'nde Çiftçi Kütüphanesi

Fiyatı 10 kuruştur.

Şehzadebaşı: Evkaf-ı İslamiye Matbaası

1337

ANATOLE FRANCE

İsveç Akademisi 1921 senesi için edebiyat Nobel mükâfatını Fransız ediplerden Anatole France'a vermiştir.

Hakikatte bu tevcih-i vecîh büyük ihtiyar edibin cihan-şümul olan hakiki şöhretine fazla bir şey ilave etmez, kendisinin de buna en ufak bir ehemmiyet vereceğini zannetmiyoruz. Fakat ne olursa olsun, hak ve hakikat ve güzellik müdafii bütün mütefekkir arkadaşlarımızla beraber, adaletin galibiyeti bizi memnun etti.

Diğer rakiplerin [İngiliz romancılarından Thomas Hardy ve Wells, Fransız filozofu Bergson] kıymetleri ne kadar büyük olursa olsun, insaniyetçiliğin en asil unsurlarını canlandırarak bütün hayatı müddetince, fikir ve faaliyet sahasında ön safta mücadele eden bir muharririnkilerin önünde silinirler.

Bu münasebetle bundan evvelki sayılarımızda tefrika ettiğimiz Crainquebille'yi büyük bir lezzet ve alaka ile okuyan karilerimize, zamanımızın en büyük edibinin hayatına ve eserlerine dair mücmel bir fikir vermek istedik:

Anatole France, 16 Nisan 1844 tarihinde Paris'te doğmuştur. Şair-i meşhur Vigny üzerine 1868'de neşrettiği bir tetkiki ve Parnasyenlerinki kadar mükemmel şiirleriyle âlem-i edebiyata atılmıştır. Şöhretini tesis eden eseri; 1881 senesinde neşrettiği Sylvestre Bonnard'ın Cinayeti isimindeki romanıdır. O zamandan itibaren faaliyet-i edebiyesi bir devre-i tevakkuf geçirmemiştir.

Anatole France'ın bütün eserlerinden: Thaïs; İlahlar Susamışlardı gibi maziye ihya eden ve Kırmızı Zambak ve bilhassa Crainquebille gibi fertlerin ahval-i ruhiyelerini müşahede ve tahlil eden; zamanımızın âdât ve ihtiraslarını Asr-ı Hâzir Tarihi'nde olduğu gibi doğrudan doğruya ve Penguen Adası'nda olduğu gibi timsalî bir surette tetkik eden, Jan Dark gibi sırf tarihî eserlerinde ve bütün edebî tenkitlerinde; aynı hakikat endişesini; aynı heyecanı; aynı vuzuhu; aynı nezih, temiz ve gayr-ı kabil-i taklit üslubunu buluruz.

Anatole France; yalnız yüksek bir edip değil; aynı zamanda yüksek bir insandır. Dreyfus meselesi ve Zola'nın muhakemesi esnasında aldığı vaziyet buna delildir... Her ne kadar, harbin ilk zamanlarında, umumu daima şuursuz bir tarzda sürükleyen ananevî cereyana o da kendini kaptırmışsa da, ilmî ve ruhî mümtazlığı sayesinde kendini çabuk toplamıştır. Son senelerde Fransız Sosyalist Fırkası'na ve onun müdafaa ettiği içtimaî prensiplere merbutiyetini alenen bildirmiştir. Bilhassa muallim ve muallimelere hitabesi [*¹] pek büyük bir ehemmiyet ve alaka ile karşılanmıştır.

İsveç Akademisi Anatole France'a çelenk takmakla bizzat iktisab-ı şeref etmiş oluyor.

Anatole France 1896 senesinden beri Academie Française azasındandır; fakat yirmi beş seneden beri oraya devam etmiyor.

Malumdur ki; Nobel mükâfatı 300,000 franktan ibarettir. Anatole France, – son gelen Fransız gazetelerinin verdikleri malumata nazaran – bu parayı; kendisinin de iştirakiyle Henri Barbusse ve bütün dünya mütefekkirlerinin faal iştirakleriyle Paris'te teessüs eden ve fikir

¹ [*] Mezkûr hitabe Kurtuluş mecmuasının 3'üncü sayısında tercüme ve neşredilmiştir.

cerayanlarına inkılabî bir istikamet vermeyi istihdaf eden Aydınlık *Clarté* grubuna teberru etmiştir. Bu hareketiyle, büyüklüğünü, insanî fikir ve teşebbüslere karşı teveccüh ve merbutiyetini bir kere daha ispat etmiş oluyor.

Şu münasebetle karilerimize hatırlatmak istiyoruz ki, dört sene evvelki Nobel mükâfatını kazanan meşhur Fransız ediplerinden Jean Christophe muharriri Romain Rolland da aynı suretle hareket etmişti.

Aydınlık; insaniyetçi edebiyatın en büyük ve en şerefli mümessili ihtiyar edibe en samimi hürmet, takdir ve tebriklerini gönderir. Ve *Clarté* grubuna hayırlı muvaffakiyetler temenni ederiz.

TÜSTAV

KARL MARX, FİLOZOF

Filozoflar, âlemi, yalnız muhtelif tarzlarda şerh ve izah etmekten başka bir şey yapmadılar... Halbuki, onu tebdil etmek lazımdır.

Feuerbach üzerine on birinci muhtıradan

Karl Marx

Karl Marx, dehasıyla, fikr-i beşere yeni bir istikamet vermek kudretini ibraz ettiği halde, ika ettiği bu büyük ve derin tesire rağmen, belki eseri en az okunmuş ve en az anlaşılmuş muharrirlerden biridir. Bugün onu ismen tanımayanlara artık tesadüf edilmiyor. Fakat büyük bir ekseriyet, yalnız, vaktiyle bu namı taşıyan bir mütefekkirin, etrafında gürültüler yapılan bir inkılap nazariyesi vaz ettiğini – ve münhasıran bunu – müphem bir tarzda bilir. Bunlar için Marx, müesses insan cemiyetini değiştirmek gayesini güden, alelade bir politikacıdan farklı değildir.

Biraz daha iyi malumat edinmiş olanlar, “Sermaye” isminde, bir abide itlakına seza eseri vücuda getiren iktisat âliminin Karl Marx olduğuna vâkıftırlar. Fakat esas itibarıyla bu zümrenin de muharririn felsefesi hakkındaki malumatı çok sathidir... Muazzam eserinin, ilca-yı merakla, bazı hülasalarını, müntahap parçalarını gözden geçirmekten mütehasıl malumat.

Bir de Marx’ın muarızları vardır ki, çoğu iktisadiyat âlimleridir. Bunlar iktisadiyata dair yazdığı eserleri uzun uzun okumuşlar, ince bir elekten geçirmişler, buldukları tenakuzları, kendilerine müşevveş gelen ifadeleri kaydederek merhametsizce tenkit etmişlerdir. Bu münekkitlerin infialî, hiddet ve şiddeti, ilk zamanlar hakkıyla temyiz edilemeyen bir sebepten ileri geliyordu. “Sermaye” muharriri iktisadî tetkikatını onların tâbi oldukları ananelerle mukayyed olmaksızın, itiyatlarını zir ü zeber eden ve kendilerine büsbütün yabancı bir nokta-i nazardan hareket ile yapmıştı. Onlar, iktisadî mefhumlar ve muamelat-ı beşeriye, meselenin malum olarak verilmiş iki rüknü olduğu faraziyesine nazaran; bunlardan müşahedenin istihraç edebileceği kanunları tahlil ve tespit etmesini, “Sermaye”den bekliyorlardı. Halbuki, Marx’ın kendisine çizdiği program mucibince bu mefhumlar (*catégories*), o zamana kadar yaptığı gibi, ispattan müstağni mütearifeler gibi, kabul edilmiyor; künhlerine varılmak, insanın dimağından ne suretle ve neden neşet ettikleri anlaşılacak ve anlatılmak arzu olunuyor. Bu hedefe ne dereceye kadar vasıl olduğu, ayrıca tetkike değer bir meseledir. Fakat Marx’ın kesif eser tetkikatına nüfuz edebilmek için, evvela maksadını bilmek ve fikrinin hareket noktasını ve takip ettiği yolu tayin etmek icap eder. Maalesef muarızlarının hemen hiçbiri, böyle bir taharri ve tetkiki mümkün kılacak tedarikât-ı felsefiyeye malik değildi... Fikirlerini tenmiye eden ve onlara hayyizini veren felsefî zemini karıştırmadan, büyük adamın yazılarını harfî harfine şekli bir taksir ve tenkit ile kendisini ilzam ettiklerine cümlesi zahib olmuşlardı. Aynı lisanı konuşmayan eşhasın münazarasına benzeyen bu çarpışmalar, tabiatıyla büyük bir fayda tevliid edememiştir.

Bunda Marx’ın da biraz kusuru yok değildir. Zira o, uzun felsefî tetebbuat sayesinde, kendine has bir âlemi telakki tarzına vasıl olmuş; fakat bunun ayrıca tavzihine lüzum görmeden, doğrudan doğruya iktisadî mefhumlar üzerinde nokta-i nazarını tatbikî koyulmuştur. “Sermaye” bu suretle vücut buluyor. Biz Marx’ın inkişaf-ı fikrîsini adım adım takip ederek;

iktisadî mesaille işigaline saik ne olduğunu, esas akidelerine nasıl vasıl olduğunu tetkik edeceğiz. Ve öz fikirlerini, adeta dimağında uyanırken yakalamaya çalışacağız.

* * *

1831’de vefat eden Hegel’in, Berlin Darülfünunu’nda bıraktığı tesir, olanca şiddetiyle henüz hükmünü icra ediyordu. Ludwig Feuerbach ve Alexandr von Humboldt burada yetişiyorlardı. Burası Alman ilminin kâbesi gibi telakki olunuyordu. Kürsülerin ekserisini işgal edenler bu filozof ve üstadın muakkibleriydi. Doğduğu şehirde idadî tahsilini ikmal eden Karl Marx, darülfünun derslerini takip etmek üzere Berlin’e gelir gelmez, doğruca bu muhite atılmıştı. Felsefe Şubesi’ne hâkim olan Hegelciler arasında deha ile karabeti olan kuvvetli şahsiyetler yoktu. Ve genç Marx bunun farkında idi. Bu şubeye yazılmış olduğu halde Hukuk Şubesi’nde ihtiyar müderris Edmond Kranz’ın derslerini alaka ile takip ediyordu. Bu derslerin, inkişaf-ı fikrîsine çok medarı olmuştu. Bilhassa Alman irtica ve muhafazakârlığının bir ilim kalesi mesabesinde olan Mekteb-i Tarihî’ye karşı hissettiği muhabbetsizlik bu üstadın eser-i telkinidir. İlahiyat Şubesi’nde Bruno Bauer’in derslerinden de, Marx çok istifade etmiştir. Bu âlim bilahare en aziz dostlarından biri olacaktı.

Bu şerait altında, her türlü tesirata rağmen hususiyetini muhafaza ederek, tahsilini ikmal ediyor ve 1841’de doktora tezini geçiyor. Bundan sonra “Ren” gazetesinde muharrirlik ederken, evvelce derslerine devam ettiği Bruno Bauer ve Köppen ile birlikte bir müstakil şuur felsefesi bina etmeye çalışıyor. Bu gayet basit bir şeydi: Her sınıf diğer sınıflara karşı muhalefet vaziyetinde bulununca, bizzat kendi menfaatleri ve kendi hedeflerini takdir ve idrak ederse şuurun istiklaline erer. Tarihî hususiyetlere göre bu şuur ya geç veya erken uyanır. Fakat bunun menşesine kadar çıkmak, tekâmülünü takip etmek lazım...

Böyle akim bir meşgale ile zekâsını yorduğu sırada, büyük bir hadise-i ilmiye Marx’ı bu giriveden tahlis ediyor. Bu hadise Ludwig Feuerbach’ın “Hıristiyanlığın Esası = *Essence du christianisme*” unvanlı şaheserinin intişarıdır. Marx’ın dimağında, bu kitabın mütalaası, silinmez bir intiba bırakıyor. Denilebilir ki, Marx hayatının sonuna kadar Feuerbach’ın tesirinden kurtulamamıştır. Felsefî telakkisinin teşekkülünde bu kadar mühim bir amil olan bu eserden birkaç kelime ile bahsetmezsek, ne tarihî maddeciliği, ne de filozofumuzun cihanı görüş tarzını anlayamayız.

Feuerbach’a göre Hıristiyanlığın esası *Anthropomorphisme*’dir. İnsan hodbinliği ilcasıyla ve muhayyilesinin yardımıyla, kendi nefsini mefkûrevî bir şekle sokar ve ona isnad-ı ulûhiyet eder. İlahiyat bu bizim suretimize göre yapılmış ilahın ilmidir. Bir millî mevcudiyeti olan müşrikler cemiyetinde Allah da millîdir. Akıl, şe’niyetin verdiği malumatlar sahasını aşmaktan âcizdir; beyhude yere Yunan filozofları, ilâhı, kozmopolit bir mevcut haline getirmeye teşebbüs etmişlerdi. Müşrikler için halli kabil olmayan bu meselenin cevabını Hıristiyanlık buldu. Allah’ı, ruh gibi telakki etmekle, onu tabiattan tefrik ediyordu. Böylece, mahsûs âlemden ayrı, hissimizin fevkinde bir âlem yarattı. Bunun içindir ki, Hıristiyanlık bütün ulumu – ve bilhassa ulum-ı tabiiyeyi – ilga etti. Bunların yerine yalnız ilahiyat ibka ediliyordu. Fakat ilahiyat kendi mevzuunu tetkik etmek isteyince felsefeye kalb oluyordu. Skolastik felsefe, insanları tereddüde alıştırırdı ve bundan da devr-i intibah doğdu. Esas-ı felsefî, dine avdet etmek isteyince, Protestanlık meydana geldi. Allah’ın bizatihi ve lizatıhi ne olduğunu araştıran Katolikliğin aksine olarak Protestanlık onun insan için ne olduğunu anlamaya gayret eder.

Birincisi ruh ile madde arasında bir tezat ise ikincisi akıl ile iman arasında bir muhalefettir. Fakat fikir bu tezağın esiri olamaz; istiklalini ihraz ve tabiata avdet eder. Yeni zamanın mevzuu, Allah'ın Ő'nileştirilmesi ve beŐerileŐtirilmesidir. Asumandaki Allah, muhayyel bir mevcudiyete malik insan ve arz üzerindeki Ő'nî insanın inkârı idi. Lazım olan Allah'ı, hakiki bir insana, kendisine tamamıyla malik bir insana irca etmektir. İlhad-ı müsbet bir te'lih-i beŐerdir.

Feuerbach'ın maddiyetçiliği bu tarzda tezahür ediyor: insanın tabii bir mevcut gibi telakkisi. Marx daha ileri giderek, insanı içtimaî bir mevcut telakki eder. Fakat taharri usulü deđiŐmiŐ olmuyor. Marx, Feuerbach'a ait bir seri muhtıralar neŐrederek kendi görüş tarzını tespit etmiştir. Esasen 1840-1850 seneleri arasında geöen zamana, Marx'ın felsefe devri demek caizdir. Bütün yazıları felsefi iŐtgalatını akseder. Ve bir makalesinde bizzat kendisi, felsefeden hareket ile iktisada vasıl olduğunu tasrih etmiştir. "Sermaye", 1844 nihayetinde, mevzubahis muhtıralarda, kendi kendisine sorduğu suallere cevaptır.

* * *

Bu muhtıraların birincisinde: "Feuerbach'ınki de dâhil olmak üzere, bugüne kadar olan maddeciliğin esaslı hatası, eŐyayı, âlem-i mahsûsu ve Ő'niyeti, ancak madde ve idrak Őekillerinde kavrayıp; enfüsî olarak maddî faaliyet-i beşeriye gibi anlamamasındadır. Feuerbach Ő'nî bir tarzda mefkûrenin muhtevasından ayrı olan mahsûsî eŐya ister. Lakin bizzat faaliyet-i beŐeriyeyi, afakî bir faaliyet olarak tasavvur etmez." diyor.

Bütün Marksizm'in nokta-i hareketi ve ukdesi buradadır. Marx'ın birlik felsefesinden (*Monisme*) bahsolunurken tahattur etmelidir ki bilginin mevzuu failin faaliyeti mahsulüdüdür. Eski felsefelerin bir "ene" ile "gayr-i ene"ye, âlem-i haricî ile ruha tefrik ettiği bu birlik halitası failin, (Şeyi *objet*) husule getirici bir faaliyet olarak tasavvur edilmesiyle yeniden vahdetine avdet eylemiştir. Bu noktada tarihî maddecilik, tabii maddecilikten ayrılır. Ostwald'ın tabii ve mihanikî maddeciliğinde (*énergetique*) nokta-i hareket maddedir; ve ene onun mahsulü. Marksizm'de fail Şeyi husule getirir ve ikisi bir ittihat teşkil eder.

Marx'ın, burada, tetkikatının gayet mühim bir anındayız. Zira tarihî maddecilik, felsefe faaliyeti ile iktisadî faaliyetinin iltisak noktasıdır. Marx'ı ilham eden Feuerbach'ın materyalizmi ile Büchner'ınki arasında bir uçurum vardır. Feuerbach'a göre hakikat ne mefkûrecilikte ne de maddecilikte olmayıp; tarih-i tabii-i beşerde, hissiyat ve hadsiyat nokta-i nazarındadır. Zira "Bana külliyeti ve ferdiyeti temin eden odur. Düşünen ve hisseden dimağ olmadığı gibi, hisseden ve düşünen ruh da değil. Hayatın esası onun kendi tezahüratıdır." Marx tarih-i tabii-i beşere müstenit bir tecrübecilik olan bu Őekilde bir maddecilikten bed' ediyor. Güya Ő'niyetin son müttekâsı olan bir madde nazariyesiyle; hayatı, tarihi ve fikri izah etmek isteyen "metafizik maddecilik" ile alakası yoktur. Engels "Marx'ın maddeciliği mefkûrevî bir görüŐün esiri olmaksızın ve Ő'niyetle tearuz ettiği takdirde mefkûreyi feda ederek; Ő'nî âlemi – tabiat ve tarihi – ona takarrüb eden herhangi bir Şahsa kendiliğinden göründüğu gibi, idrak etmekten ibarettir." [*²] diyor.

Malum olduğu üzere bu, tecrübevî fününun nokta-i nazarıdır. O halde tarihî maddecilik sadece tecrübecilik demek oluyor. Engels bizi haberdar ediyor ki, tecrübe, Marx için, yalnız

² [*] Din, Felsefe ve Sosyalizm, muharriri Frederich Engels, sayfa 205.

eşyanın değil, tekevvünatın da tecrübesidir. Zaten Marx'ın kullandığı usul-ı felsefîyi (*Dialectique*) tarif ederken, aynı muharrir: “Tabiatın, cemiyet-i beşeriyenin ve fikrin hareketi ve tekâmülünün kanunları ilmidir.” diyor. Bu esasata nazaran tarihî maddecilik bir tecrübevî diyalektiktir. Şe’niyetin hareket kanunlarını tetkik eder.

Bütün hassasiyetimiz, âlem-i haricî ile münasebete girdiği zaman, sarf ettiğimiz maddî faaliyete “tecrübe” deriz. Hatıratımızın tezayüdü neticesi bu tecrübe daimî bir büyüme ve ihtilat halindedir. Bu suretle âlem hakkındaki bilgimiz terakki eder ve onu öğrenerek tarihî bir tarzda kendisini halk ederiz. İdealizmin çoktan beri bildiği bu görüş, maddeciliğe meçhul kalmıştır. Zira bu sonraki için “şey = *objet*” verilmiş, faile hariç ve hariçten alınması ve şuurumuza kaydolanması lazım gelen bir şeydir. O halde bilgiyi hulasaten nasıl tarif edebiliriz?

Feuerbach’a ait ikinci muhtırada Marx bize cevap veriyor: “Fikr-i beşerin afakî hakikate erişip erişmediği, bir nazariye meselesi değil, amelî bir meseledir.” Yani bilmek yapmaktır. Sokrat daha eskiden bunu söylemişti. Aynı muhtırada: “Amelden tecerrüd eden fikrin şe’nî veya gayr-i şe’nî olduğu, tamamıyla skolastik bir münakaşadır.” diyor. “Şey” bizzat tecrübeye tâbi tutulamazsa, sadece bir kelimedenden ibarettir. Ve bizim şuurumuz ona erişemezse şe’nî olarak mevcut değildir. Bu suretle Marx her şeyi şe’nî insana irca ediyor.

* * *

Altıncı muhtırasındaki şu mütalaa çok mühimdir: “Feuerbach zat-ı dinîyi zat-ı beşere irca ediyor. Fakat zat-ı beşer münferit bir şahsa mülâhık bir fikr-i mücerred değildir. Hakikatte zat-ı beşer içtimaî faaliyetlerin heyet-i mecmuasıdır. Bu şe’nî zatın *être réel* tenkidine girişmemekle, Feuerbach:

1-Tarihin cereyanını nazar-ı itibara almayarak ruh-ı dinîyi maddileştirmeye ve kable’t-tahkik mücerret ve yalnız, bir ferd-i beşer tasavvur etmeye; 2-Beşeriyeti asıl ve esasında, adi revabıt-ı tabiiye ile yekdiğere merbut bir efrad koleksiyonu olarak idrak eylemeye, kendi kendisini mahkûm ediyor.”

Failin tecrübesi, ancak ferdî ve içtimaî bir tecrübenin imtizacı mahsulü olabilir. İlim, müşterek faaliyetin neticesidir. Eğer ferdî hisler ve idraklerin tesadümü imkânı olmasaydı, ilim ve fen vücut bulmayacaktı. Marx ferdî tecrübeye değil, içtimaî tecrübeye müracaat ediyor. Ve Feuerbach’ın başlıca hatasını şu cümle ile işaret ediyor: “Feuerbach ruh-ı dinînin mahsul-ı içtimaî olduğunu ve tahlil ettiği mücerret ferdin, hakikatte cemiyetin muayyen bir şekline mensup olduğunu görmüyor.” Dünyayı tanımak isterseniz, cemiyeti muayene ediniz. Âlem ve onu tahrik eden kuvvetler hakkında tam bir malumat edinmek; içinde yaşadıkları cemiyette, insanların tâbi oldukları şeraiti tahlil etmezsek mümkün olamaz.

Marx’ın hâkim fikri sekizinci muhtırada tebarüz ediyor: “İçtimaî hayat aslen amelîdir. Tarik-i tasavvufa isal eden bütün muammaların mantikî hal ve faslı, âmâl-i beşerde ve bu âmâlin idrakinde mündemiçtir.” Marx âlemin esrar ve muammalarla dolu olduğunu inkâr etmiyor. Yalnız bunların anahtarına malik olduğumuzu iddia ediyor. Cemiyet önümüzde açılmış bir kitap gibi duruyor, fakat yazılarının elifbası meçhulümüz... Bunu öğrenmekten müstağni kalamayız. Bu sayede yalnız cemiyeti değil, aynı zamanda bütün âlemi öğrenmeye muvaffak olacağız. Cemiyette icra-yı ahkâm eden kanun, bütün âleme kabil-i tatbiktir. Bu

hakikatlere nüfuz edilince, “Sermaye”nin anlaşılması kolaylaşır. Bu tezler bizi sırf felsefî tetkikattan, tedricî bir tarzda, Marx’ın 1850’den sonraki sırf iktisadî tetkikatına isal ediyor.

Bakınız mesela 1844’te içtimaî meseleyi nasıl telakki ediyor. Dördüncü muhtırasında: “Feuerbach, dünyanın, biri dinî ve hayalî diğeri şe’nî iki âleme ayrılmasını esas olarak ileri sürüyor. Bütün eseri âlem-i dinîyi, esas-ı dünyevîsine irca eylemeye hasredilmiştir. Bu iş ikmal edilince, esas meselenin yine muallakta kaldığını fark etmiyor. Eğer esas-ı dünyevî, kendi kendisinden ayrılıyor ve müstakil bir krallık gibi bulutlarda taht kuruyorsa; demek oluyor ki, o kendisiyle tezat ve ihtilaf halindedir... Ve kendi kendisini inkâr ediyor. O halde bu esas-ı dünyevîyi, tezatları içinde tanımak ve sonra tezatların ilgası suretiyle, amelî bir tarzda inkılab ettirmek ister.” Marx Feuerbach’ı itmam etmeye çalışıyor.

Bu dünyevî ve fevka’t-tabia iki âleme ayrılış, zannolunduğundan daha pek mebzulen tesadüf edilen bir vakıadır. Her tarafta insan, maişetin maddî rabitaları fevkinde mefkûrevî rabitalar tahayyül eder. Amelî, dinî, ahlakî, akidevî, siyasî... Hayatın tekmil tereddütleri, yakından bakılacak olursa, cemiyetin tenakuzlarında, birer vech-i izah bulabilirler. Cemiyet tetkik edilmezse, hiçbir ilim aklî hatadan salim olamaz. Fikir âleminin izahını biz içtimaî tenakuzlarda bulacağız. Hülasa âlemi, insan cemiyetlerini tetkik etmedikçe, anlamak imkânsız... İnsan cemiyetlerinin tanınması da ancak onu paralayan tenakuzların anlaşılmasıyla kabil... Bu tezatların kanununu taharri eden ilim de iktisattır. Görülüyor ki, Marx gençliğinde aklına varid olan âlem-şümül sorunun cevabını bulmak üzere iktisadiyatla iştigale koyuluyor. Feuerbach’a ait muhtıraların mütemmimi “Sermaye” oluyor.

1867’ye kadar bir tek fikir Marx’ın taharriyatına rehber oluyor: sınıflara ayrılmış bir cemiyetin nasıl işlediğini tahkik. Marx’tan evvel Kiro [?] ve Thierry de tarihi, maddiyetçi usullerle yazmışlardı. Onlar için de, tarih insanların eseri idi. Ve insanların tarihini yapmak için, onların cemiyetteki şerait-i hayatiyelerini – yani iktisadî – tetkik etmek icap ettiğini kabul ediyorlardı. Fakat bir şeyde yanılıyorlardı! Zannediyorlardı ki, iktisat hariçten, ilahî bir kuvvet gibi insanlar üzerine icra-yı tesir eder. Halbuki, iktisat da insanların eser-i faaliyetidir ve tarihin bir sayrûretidir... Daimî bir tarzda tahavvül eder. İnsanlar hem tarihlerini hem iktisatlarını yaparlar. O halde iktisadiyatı bir felsefe ilmi gibi tetkik etmek lazım.

Marx’ın bu felsefî esasları muamelat-ı beşeriye tatbikinden istihsal ettiği neticeleri ve nasıl sermayedar cemiyetinin inkılâbına dayandığını diğeri bir makalede izah edeceğiz.

Erenköy 18 Teşrinisani 921

Doktor

Şefik Hüsnü

MİLLÎ İKTİSAT

Birkaç zamandan beri memleketimizde iktisada ilave edilen “millî” kelimesi ilim ile milliyet arasında bir münasebet göremeyen zihinleri teşviş etmekte bulunduğu iktisadı takip eden millî kelimesinin ifade ettiği ilmî manaya dair düşündüklerimizi yazmayı faydalı addettik.

Makalemize iktisadın bu yeni tarz-ı telakkisini müdafaa edenlerin nokta-i nazarlarını izah ile başlayacağız. Bilahare muarızların serd ettikleri mütalaat ve delaili gözden geçirdikten sonra bu iki mütebayın zümre-i efkâr içinde en ziyade mukarin-i hakikat zannettiklerimizi icmal ve tasrih edeceğiz.

* * *

Müdafiler diyorlar ki:

Millî iktisat namıyla maruf yeni ilm-i iktisat on dokuzuncu asrın iptidalarından itibaren İngiliz klasik iktisadına karşı Almanya’da hâsıl olan aksülamel neticesi teessüs etmiştir. Binaenaleyh, iktisadı böyle millî bir tarzda telakkinin ruhuna nüfuz edebilmemiz için evvela mezkûr telakkiye muhalif olan klasik iktisadın prensiplerini hulasaten gözden geçirmeliğimiz lazım gelir. Fakat her devrin iktisat sistemi, o devirde hâkim olan felsefe ve fûnun ile yakından alakadar olmakla kalmayıp bazı kuyud tahtında bu felsefe ve fenlerin bir mahsul-i zarurisi addedilebileceğinden fizyokratizm ve klasik iktisadın teessüs ettiği asra hâkim olan fûnun ve felsefeye dair burada birkaç söz söylemek mecburiyetindeyiz. O devirde fennin vaziyetinden bahsedelim: Taine “Halihazır Fransa’nın Menşeleri” nam eserinde der ki, “İlk defa olarak on sekizinci asırda müspet fenler başlı başına bir âlem sistemi vücuda getirebilecek derecede vüsat ve katiyet iktisab eden ve asrın hemen bilcümle keşfiyat-ı fenniye-i sairesi Newton’un riyazî sistemi etrafında toplanarak onu tevsi ve ikmalden başka bir şey yapmıyorlar” [1³]

Asrın tarihini pekiyi tetkik etmiş olan bu filozofun mezkûr asrın müspet fenleri hakkındaki, salifü’l-beyan mütalaatını tefsiren diyebiliriz ki: Fizyokrat sisteminin ve bazı kuyud dâhilinde “bu sistemin bir şekl-i mütekâmilinden ibaret olan klasik iktisadın” [1] teessüs ettikleri devirde, ulum-ı müsbeste içinde en ziyade müterakki bulunan riyazî – fizik zümresi idi ve bu zümreye dâhil olan müspet fenlerden daha az mücerret, daha çok tecrübevî fizyoloji, hayatiyat. . ilh gibi ilimler ise bilakis henüz kâfi derecede inkişaf etmemişlerdi.

Müdafaa etmekte olduğumuz nokta-i nazarı teyit etmesi itibarıyla haiz-i ehemmiyet diğer bir hususiyet de bu tarihlerde yaşayan hemen bilcümle mütefekkirlerin riyazi – fizik ilimlerine vâkıf olmaları ve bu ilimlerle pek ciddi olarak meşgul bulunmalarındır. [2⁴]

³ [1] Cild 1 Les Origines de la France contemporaine, H. Taine; Systeme National d’Economie Politique, Frederic List, sayfa: 4-7.

⁴ [2] Voltaire Newton’un heyet ve mebhas-ı rüyetiyle iştilal etmiştir. Fontenelle, mükemmel bir riyazidir. Montesquieu, seyyarelere dair tetkikat neşretmiştir, Diderot, riyazî muallimliğinde bulunmuştur. Buffon, Newton’un fluxion nazariyatını tercüme etmiştir. Condillac, işaretin suret-i istimaliyle fikirler arasındaki irtibatı izah için riyaziye dair eserler yazmıştır. Condorcet, Lalande, meşhur riyaziyundan idiler” O.F.C.H.T. Cilt 1.

Ulema-yı zamanın eserlerinde, tecride fart-ı temayül, ta'mide isticâl, usul-i istikraîyi tercih gibi riyazî – fizik fenlerine mahsus olan evsaf-ı mümeyyizeye kesretle tesadüf edilmesi bu meşguliyetin zaruri bir neticesi addedilebilir.

Efkâra hâkim olan felsefe ise, asr-ı sabıkın Kartezyenizm'inden ibaret idi.

Şu farkla ki, rasyonalizm namını alan on sekizinci asır kartezyenizm'inde İngiltere'de teessüs eden sansüalizm (hissiyeye) ile riyazî – fizik fenlerinde yapılan yeni keşfiyatın tesirâtı sarahaten müşahede ediliyordu. Esasen, on yedinci asrın tamamıyla aklî (*Rationaliste*) felsefesi bu hususta zemini ihzar etmiş bulunduğundan on sekizinci asırda riyazî – fizik fenlerinin terakkisi, efkârın seyr-i tekâmülünü aynı istikamette devam ettiriyordu. “O derecedeki, sansüalizm felsefesinin müessis ve mürevviclerinden olmaları itibarıyla hem-zad (*inne*) fikirlerin vücudunu reddeden Condillac, Helvetius, Destödötrasi [?] gibi mütefekkirler bile tetkikatlarında kartezyenlerden başka bir nokta-i hareket intihap etmekle beraber neticeye vasil olmak için aynı yolu takip ile tecrübeye lazım geldiği kadar ehemmiyet vermiyorlardı. On yedinci asır rasyonalistleri kabli (*a priori*) sistemlerini münhasıran akıl-ı mahz (*Raison pure*) istimal ederek hem-zad fikirler ile tesis ettikleri halde sansüalizm ile karışık olan bu asrın rasyonalizmi, ihtisası esas olarak kabul etmekle beraber, hadisatı tarz-ı tetkikinde riyazî usulden ayırlamıyordu.” [1⁵]

On sekizinci asır âlimlerinin [2⁶] tarz-ı tefekkürleri üzerine icra-yı tesir eden, zihniyetlerin teşekkülünde mühim bir tesiri görülen üçüncü amil de klasisizmdir. Klasisizmin tesirâtı, her milletten ziyade vuzuh ve katiyete mütemayil bulunan Fransızlarda bütün kuvvetiyle tecelli eder. Yunan ve Latin ruhunun bir mahsul-ı tabiisi addedilen ve tenasüb-i intizam, itidalin, umumî bir ifadesinden ibaret olan klasik zihniyeti rasyonalizm prensipleriyle hem-ahenk olduğu gibi riyazî usule de tevafuk eder.

İşte, fizyokratizm ve klasik iktisadın doğduğu muhit-i fennî ve felsefinin hutut-ı evveliyeye ve evsaf-ı mümeyyizesi bunlardır.

Mütalaat-ı salifeye, on sekizinci asrın iptidalarında, Fransa ve İngiltere'de terakkiyat-ı cedide-i iktisadiyenin bi'z-zarure tevlid ettiği yeni mesail ve yeni vaziyetlerin mucip olduğu müşevveşiyet; siyasî ve içtimaî müesseselerde müşahede edilen adem-i intizam, daha doğrusu, bu müesseselerin, müspet fenlerden mülhem olmaya başlayan içtimaî ilimlerin meydana koydukları yeni nazariyeler ile kabil-i telif bulunmamaları ilave edilirse, fizyokratizm ve aynı zamanda klasik iktisadın ahz-ı kuvvet eylediği menabi-i esasiye tespit edilmiş olur.

Yalnız şurasını söyleyelim ki, İngiltere'de daha hâkim bir mevkie bulunan sansüalizm felsefesi rasyonalizm ve riyaziyeciliğin bazı zarurî netayicini tadil etmiştir ve Smith'in asarında müsavi derecede usul-i istikraî ve usul-i istidlâlîye doğru iki muhalif temayüle tesadüf edilmesi bu sebebe mebnidir. [1⁷]

⁵ [1] O. F. C. Taine, sayfa 363, Cilt 1.

⁶ [2] Âlim tabiri, zamanlarının en büyük mütefekkirlerinden olan muktesitleri de ihtiva ettiği varest-i izahtır. Esasen bu tarihlerde iktisat bir ilm-i mahsus halinde teessüs etmediğinden muktesit namını müstakilen kullanmak bittabi doğru olamaz. Binaenaleyh, ileride daima âlim, mütefekkir, muktesit kelimelerini aynı manada istimal edeceğiz.

⁷ [1] “Smith'te, biri Newton'un riyazî sisteminden münbais diğeri Hume'un felsefesiyle alakadar (reybî *sceptique*) daha doğrusu tabii (*Naturaliste*) bir mahiyeti haiz iki ceryanın tearuzu müşahede edilir”

Klasik iktisat heyet-i umumiyesiyle tetkik edilirse ihtiva ettiği calib-i dikkat hataların yekdiğerine mücavir iki membadan tevellüd ettikleri görülür. Bu menabiin biri, evsaf-ı mahsusasını bâlâda tespit ettiğimiz muhit-i manevinin muktesitlerde halk eylediği mücerret zihniyet, diğeri ise, muktesitlerde dâhil olduğu halde bilumum on sekizinci asır müteferriklerinin, vekayi-i içtimaiye ile riyazî fizik fenlerinin mevzuunu teşkil eden hadisat-ı tabiiyeyi yekdiğerine karıştırmaları ve bu iki grup arasında hiçbir fark görmemeleridir.

Klasik iktisadın ruhunu teşkil eden prensipler ayrı ayrı gözden geçirildiği takdirde işbu iddiamızın doğruluğu sabit olur.

1- Klasik iktisatta, vehleten nazar-ı dikkati celp eden nokta şüphesiz ki, müfrit bir dereceye varan tecrittir (*abstraction*). Filhakika, o asrın muktesitleri de, zamanlarının sair mütefekkirleri gibi, pek basit ve umumî bazı malumat-ı esasiyeyi tespit ve tecrit ettikten sonra tecrübeden istifade lüzumunu hissetmeden bu malumatı yekdiğeriyle mukayese ve mezc ederek elde ettikleri hülâsa-i sanîadan münhasıran mantık kuvvetiyle arzu ettikleri netayici istihraçta beis görmüyorlardı. İfade-i diğlerle, vekayi-i içtimaiye ile hadisat-ı tabiiye arasında bir fark tasavvur etmedikleri için, menşe ve mahiyetleri itibarıyla birbirlerine mübayin bu iki nevi hadisata aynı usul-ı tetkiki tatbik ediyorlardı.

Mesela, riyaziyedeki mefruz mu'tiler gibi zaman ve mekân ile mukayyed olmayan ve lâyetegayyer evsafa malik farazî bir insan tasavvur ediyorlar ve nazarlarında birer hakikat-i mahz ve mutlaka mahiyetinde olan bu insan-ı mefruz üzerine bina-yı mütalaat için, muhakeme makinesini tahrik etmek kâfi geliyordu.

Binaenaleyh, şerait-i salife dâhilinde mevcudiyeti tasavvur edilen böyle bir insanın, bilcümle evsafıyla umumî bir enmuzec-i layetegayyer-i beşer olarak kabul edilmesi pek tabii ve mantıkîdir. Çünkü tekrar edelim, muktesitler insanı, tarihin muayyen bir safhasına ve muayyen bir memlekete bağlayan rabitaları daha bidayette kat etmiş bulduklarından nazarlarında bir İngiliz ile bir Hintli, on sekizinci asırda yaşayan bir İngiliz ile Birinci Edward'ın zamanına mensup diğeri bir İngiliz arasında katiyen fark görmüyorlardı. Hülâsa, muayyen bir kemiyet ve keyfiyeti temsil eden insan mücerret üzerine muhit-i maddî ve manevinin bir tesiri olabileceğini katiyen hatıra getirmiyordu.

2-Aynı temayülün tesiratını hadisat-ı iktisadiyeyi idare eden kanunlar hakkındaki fikirlerinden dahi müşahede etmek mümkündür. Bu kanunlar da daima, riyaziye kanunları gibi idi. Layetegayyer ve umumîdirler. Kavaninde *Contingence* ihtimali, bu mütefekkirlerin hatırından bile geçmediği eserlerinin her sayfasında tecelli eder.

3- Fakat bâlâda işaret ettiğimiz esbab-ı umumiyyeden mütevellit olup klasik iktisat nazariyatını kıymetten düşüren bizce en mühim sebep, aynı mektebe mensup muktesitlerde hiss-i tarihînin (*sens historique*) külliyyen mefkudiyetidir.

Bu devrin dimağları Kartezyenizm felsefesiyle meşbu ve hadisat-ı içtimaiyeyi tetkik ederken umumî ve layetegayyer kanunlar arayan bir fenni, yani riyaziyeyi kendilerine numune ittihaz eden mütefekkirleri, bittabi aynı zamanda tarihçiliğin ruhu olan fikr-i tahavvül ve sayrureti (*devenir*) ihata edemezlerdi.

Maziye ait müessesata adem-i ehemmiyet, ananeciliğe muhalefet hatta müfrit fertçilik ve kozmopolitlik gibi akidelerin klasik iktisatta tecellisini bu mesleğe mensup muktesitlerde hiss-i tarihînin noksanıyla izah edebiliriz:

Maziye anlamayan bu adamlar hali ancak pek sathî görebiliyorlardı.

4- Tasrih edegeldiğimiz esbab-ı malumeye binaen, klasik muktesitler, milletleri bir uzv-ı müstakil olarak kabul eden fevkalade mühim ve müsmir nazariyeye (*théorie organique des nations*) de nüfuz kabiliyetinden mahrum edilir. Onların nazarında milletler, menfaatlerini müdrük birçok fertlerin bir araya gelmesinden mütevellid birer insan kümesinden ve aralarında akdettikleri bir mukavele-i ihtiyariyeye tebean bu kümede yaşamayı kabul eden kimselerden mürekkeb idi. Aynı eczadan müteşekkil cisimler arasında bir fark olamayacağı gibi muktesitler de, millet tesmiye edilen ve fert dediğimiz aynı cinse mensup, aynı evsafi haiz uzuvların yan yana gelmeleri ile vücut bulan beşerî cemiyetler arasında bir fark tasavvur edemiyorlardı.

5- Tahayyül ettikleri *Homos économiqos*'u idare eden ruhî amilleri, menafi-i şahsiye, hodbinlik, menfaat-perestî tabirleriyle icmal edebiliriz. Muktesitlere göre, âlem-i ahlakîyatın yegâne muharriki hodbinliktir. Ve cidden müfid bir ahlak sistemi ancak bu esas üzerine kurulabilir. Binaenaleyh, klasik iktisadın müessisi Smith'in sistemini, menafi-i umumiyeyi eşhasın müsavisinde arayan meşhur Bernard de Mandeville'in "Arıların Hikâyesi" isimindeki eserinin daha ilmî bir şekle ifrağı suretinde telakki edersek mübalağa etmiş olmayız.[1⁸]

Hülâsa: "Klasik iktisat klasik heykeltıraşı gibi mesleğin, sanatın, milliyetin ve seviye-i temeddünün tesiratından muarra bir insan-ı mefruz halk etmiştir. O, ne ırz, ne din ve ne de asır farkı tanır. Mamafih her şeyi basit ve mahdud gören bir zihniyet-i mahsusa sayesinde lalettayin bir meselenin heyet-i umumiyesini kavramak, sistematik izahatta bulunabilmek ihtiyaçlarına tekabül eder ve onları tatmin kuvvetini ma-ziyade haizdir. Klasik muktesitler birkaç umumî prensiplerden istifade suretiyle, hadisat-ı âlemi izaha muktedir olduklarını zannederlerdi. Eserlerine bakılırsa, bir mesele hakkında hüküm verebilmek için zahmetli mesai mukabili malumat edinmeye ihtiyaç görmedikleri anlaşılır.

Her hadiseyi malum ve muayyen bazı esasat ile halle kadir olan bu doktrin salikleri, mesai-i ilmiyelerinde bile hayatın tezahürat-ı muhtelif-i iktisadiyesini müspet ve müşahhas bir tarzda tetkik lüzumunu hissetmemektedirler.

Vaktiyle İngiliz muktesitlerinden birinin çalışabilmek için laboratuara muhtaç olduğundan dolayı bir kimyageri şayan-ı merhamet bulduğu, halbuki kendisinin hiçbir vasıtaya lüzum görmeden umumî prensiplerden tabîî kanunlar istidlal edebileceğini kemal-i tefahür ile söylediği malumdur. [1⁹]"

⁸ [1] "İngiltere'de *Utilitarisme*'in müessisi olan Jeremy Bentham'ın bir dostu, Smith'in kendi felsefelerine mütemayil olduğu Bentham'a şu yolda yazıyor: Pek hususî münasebatta bulunduğum Doktor Smith bizim felsefemize taraftar bulunuyor." Cild 1, sayfa 190, *Radicalisme Philosophique*, Halévy.

Aynı Bentham'ın, haz ve elem hisleri üzerine müesses hesab-ı ahlakîsi (*Aritmétique morale*) mevzubahis mesail dolayısıyla bilhassa şayan-ı dikkattir.

⁹ [1] *La Revue économique*, tome [?] III, Brentano, sayfa 3.

Klasik iktisadın ruhunu teşkil eden başlıca prensipler bunlardan ibarettir. İşte, Alman muktesitleri bu yanlış ve muzır telakki-i iktisadiye nihayet vermek için “iktisad-ı millî” namıyla yeni bir ilm-i iktisat tesisine lüzum görmüşlerdir.

İktisad-ı millî taraftarları ne gibi menabi'den ahz-ı kuvvet ederek klasik sistemin en çürük kısımlarını buldular? Smithianizm ile mücadelede kullandıkları mukni delaili ne suretle elde ettiler?

İktisad-ı millîyi tesis eden muktesitler klasiklere karşı istimal ettikleri nazariye ve delaili on sekizinci asırda yaşayan meslektaşları gibi aynı iki membadan istifade suretiyle vücuda getirmişlerdir. Bu iki membaın biri fûnun-ı müsbete, diğeri zamanlarına hâkim olan felsefedir. Yalnız ne bu fen ve ne de bu felsefe, klasik muktesitlerin fenni ve felsefesi değil idi.

Malum olduğu üzere, on sekizinci asırda, ulum-ı müsbete meyanında birinci dereceyi işgal eden riyazî – fizik fenleri ve mütefekkirleri taht-ı tesirinde tutan akide-i felsefiye ise bu fûnun ile yakından alakadar olan “rasyonalizm” idi.

Halbuki, on dokuzuncu asır efkârını idare eden fenler, tabii ve hayatî fenler zümresine dâhil oldukları gibi muteber olan meslek-i felsefi de felsefe-i tekâmül ve müsbete idi.

İki muhtelif asrın (18 ve 19'uncu asırlar) mütefekkirlerine rehberlik eden bu iki silsile-i avamilin aralarındaki fark pek mühimdir. Her ne kadar, fûnun-ı tabiiye ve felsefe-i tekâmül, fûnun-ı riyaziye ve felsefe-i akliyenin bir nevi temadisi addedilebilir ise de riyaziye ve rasyonalizm, fen ve felsefenin *statiqûe* safhasını, tabiiyat ve tekâmül felsefesi ise *dynamique* safhasını teşkil ederler. Malumu ilam etmiş olmamak için on dokuzuncu asır zarfında fûnun-ı tabiiyenin gösterdiği terakkiden bahsedecek değiliz. Yalnız bizi suret-i mahsusada alakadar eden mühim bir keşfi meskût geçmemiz kabil olmayacak. Bu keşf-i mühim ise tekâmül nazariyesidir. Filvaki, bazı mütefekkirlerin pek eski zamandan beri, tekâmül nazariyesinden bahsetmiş oldukları muhakkak ise de bu kanunun bilcümle mevcudata şamil bulunduğunu ve mükevvenâtın, maddenin ezeli tekâmülünden başka bir şey olmadığı fikrini ilmî bir tarzda meydana koyan on dokuzuncu asırdır. Evvela tabiiyât sahasında keşfedilen bu nazariye malumat-ı beşerin cümlesi üzerinde alelhusus, ulum-ı içtimaiyede pek derin ve esaslı tesirler bırakmıştır. Zaman-ı keşfinden cüzî bir müddet sonra, saha-i tatbiki tevessü ederek nihayet içtimaî hayatın tezahürat-ı muhtelifesini mevzu ittihaz eden içtimaî ilimlere kadar nüfuz etmiştir. Şurası şayan-ı dikkattir ki, tekâmül nazariyesinin tatbik edildiği ilimlerin, o zamana kadar muhafaza ettikleri layetegayyer benliklerini, sıfat-ı mutlakıyetlerini, tahavvül ve nispîlik istihlaf etti. Hülâsa, bu yeni nazariye nereye girdi ve hangi zeminde tatbik edildi ise oraya fikr-i tahavvül ve nispiyeti de götürdü. Tekâmül nazariyesinin esasını teşkil eden basitten mürekkebe, mütecanisten gayr-i mütecanise doğru tahavvül prensibi layetegayyeriyet fikrine muhalif olmakla beraber mevcudatın mütehavvil bulunması da fikr-i nispiyeti istilzam ediyordu.

Neticede, temsil ettikleri tenasüp ve ahenk sayesinde göze hoş görünen asr-ı sabıkın kuru ve tahaccür etmiş prensipleri bu yeni cereyana mukavemet edemeyerek nihayet devrildiler.

Müfit Ahmet

ÖÇ

Yazan: Andrea Latsko Tercüme eden: Leman Sadrettin

Sabahın saat yedisinden beri atılan toplar, tunç sesleri ile muzafferiyeti selamlıyorlardı. Bu boğuk gürlmeler camları sarsıyor, evleri yerinden oynatıyordu. Bütün pencerelerden sarkan, parlak renkli bayraklar sabah rüzgârlarıyla dalgalanıyordu.

Muzafferiyet! Kimse nerenin fethedildiğini bilmiyordu, fakat neşe ve sevinç bütün gözleri parlatıyordu. Herkes kendini daha ehemmiyetli, daha yüksek görüyor ve bu muzafferiyette kendisinin de bir hissesi olduğunu anlatmak istiyordu. Her zaman kendi hodbin menfaatlerinden başka bir şey düşünmeyen memurlar ve satıcılar bile, kendilerinde, birdenbire bir hiss-i millînin uyandığını duyuyorlar ve kıymetlerinin bu yeni delili onları gururlandırıyor. Hatta tramvayların üzerinde işlerine giden amelelerde bile kendi ehemmiyetlerini anladıklarını gösteren garip ve sükûfî bir tavır vardı.

Bu neşe ve hareket havası, eski sokakların eski ruhunu titretiyor, bütün şehri ihata ediyordu. Bu umumî meserrete kapılarını açmayan yalnız, biçimsiz ve eski bir tek ev vardı. Cihet-i askeriyece vaz-ı yed edilen bu mektep binası idi ki, merkez tımarhanesinin bir şubesini teşkil ediyordu, kül renkli duvarlarının arkasından, hızla kapanan kapı gürültüleri ve ara sıra bazı delilerin feryatları işitilirdi.

Baş muhafız ter içinde, nefes nefese, bir elinde bir kova soğuk su, omzunda boş kolları acınacak bir halde sallanan, bir deli gömleği, kapıcının kulübesi önünde duruyordu, şişkin ve kırmızı çehresi, patlak gözleri, basık burnu, onu az çok bir buldog köpeğine benzetiyordu, köpek havlamasına benzeyen sert sesi ile “Allah’ın belası toplar” diye homurdandı, bütün evi alt üst etti. Bir iki ahmak onlara sulh olduğunu söyledi ve işte hepsi ayaklandılar, onları yeniden yola getirmek pek güç olacak... Kapıcı, hasta bakıcının, dehşetli pazularına takdirkârâne bir nazarla bakarak başını salladı: “Bu genç dâhilî tabiplerin yerine siz olsanız daha iyi olur. İnsan sizinle hiç olmaz ise müsterih olabilir...” dedi.

Bu sitayişten hoşlanan muhafız, cevap vermeye hazırlandığı esnada sokak kapısı açıldı ve içeri siyah tüller örtünmüş narin bir genç kız girdi; hafif bir surette başıyla selam vererek iki adamın önünden geçti. Kapıcı onu nazikâne selamladı. Buldog selam yerine havladı, kocaman gözleri, muhakkir bir tavırla, genç kadını takip ediyordu, merdivenin birinci basamağına bastığı esnada:

– Matmazel, acele etmeyiniz, daha vaktiniz var... Bütün doktorlar kilisededirler. Herhalde ben yukarı çıkıncaya kadar, salonda bekler iseniz iyi olur, dedi. Bu kahrolası top seslerinin size hazırladığı şenliği göreceksiniz. Bir an sükûttan sonra müstehzi, bu hain tarizinden dolayı memnun ilave etti:

– Zanneder isem, gözdeniz, şair beyle de epeyce gürültü edeceğiz... Örtüsünün altından çehresinin kızardığı görülen genç kız, hiç cevap vermeden merdivenleri çıkmakta devam etti...

Büyük beyaz önlüğünü giydikten sonra muhafızın ihtar ettiği şeylerden hiç endişe etmeyerek, süratle üçüncü kata kadar çıktı... O, şimdi artık delilerden korkmuyordu.

Mektedir müdürünün kızı idi, binaya vaz-1 yed ettikleri zaman, tumarhanenin teessüsü için çalışmıştı... Ve sonra da orada kalmıştı. Sertabip onun hizmetini, büyük bir memnuniyetle kabul etmişti. Matuhlara bakmak istidadı, ancak pek az kadınlarda tesadüf edilebilir. O Malli'de hastabakıcılığa lazım olan kıymetli hassaları keşfetmişti. İşte hemen iki seneden beri, bu kadar erkeklerin arasında tek bir kadın olarak kemal-i dikkatle meşakkatli vazifesini ifa ediyor ve daha başka türlü yaşayış tasavvur edemiyordu.

İlk deliler kafilesi gelmeden iki gün evvel, harp meydanında kalan nişanlısının ölümünü haber almıştı; kabristana gideceğine hastaneye gitmişti, başkaları, düşman karşısında ölen sevdiklerinin mezarına iek koydukları gibi, o da hastanede vazifesini yaptı.

O, birçok ızdırapları teskin etmeye muvaffak olmuştu. Diğer kaba hastabakıcıların, deli gömleğinden başka müracaat edecek are bulamadıkları zamanlar, o tatlı sözleriyle birçok buhranların önüne geçmişti.

Muhafızın "gzdeniz" dediği, sarışın ve mahzun gencin işgal ettiği 11 numaralı odaya doğru süratle ilerledi. Belki o kaba adamın şiddetli vasıtalara müracaat etmesine vakit bırakmadan buhranı teskin edebilirdi, istihzasına pek lakayd kalmıştı.

Uzun yaldızlı saçları ile İsa'ya benzeyen bu delikanlının, kendi kalbinde ne kadar büyük bir yer işgal ettiğini biliyordu. İlk gördüğü günden beri, hakkında hiçbir şey bilmediği halde, ona karşı bir meyil hissetmişti, birçok kimselerin başına geldiği gibi bu bedbaht da aklını; insanın insanla olan korkunç mücadelesinin fecaatleri içinde kaybetmişti... şimdi, artık yemiyordu, uyumuyordu, yatağının üzerine oturmuş, bütün bu birbirini takip eden uzun günlerde, ocuk yaşları çukur yanaklarından dökülürken o yavaş yavaş kendi kendine konuşuyordu.

Dostları ondan haber almaya geldiler. Ve Malli onlardan, bu delikanlının gayet kıymetli bir şair olduğunu, harpten evvel, edebiyat leminde pek çok takdir edilmiş olan iki cilt mecmua-i eř'ar yazdığını öğrendi. Yavaş yavaş genç kızın kalbinde nişanlısının hayali, hastasınınki ile karıştı. Onun için gayet tatlı, gayet saf ve ümitsiz bir muhabbet hissediyordu.

Top sesleri ile uyanınca ilk düşüncesi, hastası olmuştu. Bu hasta dimağın zulmetleri içinde, bu top sesleri, ne elim ve ne ızdıraplı hatıralar uyandıracaktı. Muhafızın sözleri onu temin etmemişti. Endişe içinde koridoru hemen hemen koşarak geçti ve nefes nefese orta salonun kapısı önünde durdu, kulak verdi; bir takım sesler, ayak patırtıları iştiliyor ve bu karışık gürültüler arasında, onun sesi, gayet açık bir surette yükseliyordu.

Daima durgun olduğu halde, şimdi bu kadar yüksek konuşması fena alametti. şüphesiz orada, nizamın msaadesinden fazla insan toplanmıştı. Kapıyı itti. Ve orada mebht, dikili kaldı. Bütün katlardan, bütün odalardan, oraya toplanmışlardı. İskemleler masalar getirmişler, sonra bir konferans salonu gibi tanzim etmişlerdi. Onların arasında, bir dakika bile nezaretsiz bırakılmayan azgın deliler de vardı: Düz ve hayvan çehresinde, parlayan boş gözleri ile ahmak, sonra harpten evvel avukat olan, hâlâ da o isimle çağrılan deli ve şişman asker... Etrafindan daima düşmanın hücum ettiğini gören ve eline geçen her şeyi parça parça eden, işte bu deli şimdi kürsüye çıkmış, önünde kumandanın hokkası, bir beyaz kğit, itimaya riyaset ediyordu. Hiç kimse hastabakıcının odaya girdiğinin farkına varmadı. Yalnız ahmak, "Malli hemşire" diye homurdandı.

Ne yapmalı idi? Hangi çare ile onları intizama sokmalı idi? Eğer sertabip kiliseden çıktıktan sonra onları böyle içtima etmiş bir halde görecek olur ise Malli çok fena dakikalar geçirecekti. O nizamatin harfiyen tatbik edilmesini isterdi. Himaye ettiği gencin birdenbire yerinden kalktığını ve bir şeyler okumakla meşgul olan avukatın üzerine, vahşi bir haykırıyla hücum ettiğini gördü. Çehresi tamamıyla değişmişti. Çıkık elmacık kemikleri kırmızılaşmıştı. O kadar şiddetle titriyordu ki, üzerindeki kirli elbiseler, sanki rüzgârın tesiriyle uçuşuyor gibi idi. Hemşire kendisine soğuk bir elin temas ettiğini hissetti. Kanı şiddetle deveran ediyor ve nefes almadan bekliyordu. O herkesten daha sessizdi ve bu çekingen tevazu onu, sönen bir aydınlık gibi hareketsiz yapıyordu. Ne için böyle haykırıyordu? Her zaman yalnız hazin figanlar çıkan o dar göğsünden, kırılmış kafesinden fırlayan vahşi bir hayvan sesine benzeyen bir homurtu çıktı. Dermansız vücudu, matûh bir tehevürün kasırgası altında bükülüyordu.

“Bu kâfi değildir” diye bağırdı. Sesi kısıldı, tizleşti: “Protokolü bana veriniz! Bırakınız ben yazayım, istiyorum, istiyorum...” Hastabakıcı gözleri açılmış, dinliyordu. Daima bu muzaffer sada: “İstiyorum!” her tarafa aksediyor, yükseliyor, yükseliyor, tavanı deliyor, yine yükseliyor, tıpkı gözlerimiz aydınlıktan kamaşıncaya kadar nazarlarımız ile uçuşunu takip ettiğimiz bir kuş gibi yükseliyordu. Bırakınız yazayım... diye yalvarıyordu. Ve birdenbire sararan çehresi garip bir güzellikle aydınlandı. Yalnız kemik kalmış uzun parmaklarıyla, hâzırûnun başı üzerinden uzanıp, avukatın elinden kalemi aldı ve bağırdı: “Yüzbaşımın ithamnamesini yazmak istiyorum, ben onun cezasını düşündüm, bırakınız yazayım...”

Şairin sözleri, ahenkleri, duvara çarptıkça parçalanan tufan dalgaları şeklinde tekrar fişkırان ve genç kızın ruhuna milyonlarca atom halinde nüfuz eden bir intikam bestesi gibi tanin-endaz oluyordu. Pek dermansız, kalbi ezilmiş olan Malli yalnız onu teskin etmeyi, ona temas etmeyi düşünüyordu. Onun bileğini sıktı ve parmaklarının altında, onun damarlarının attığını hissetti, ona doğru eğilmiş, müşfikane, yavaş bir sesle: “Sükûnet bulunuz, Mösyö Veyler sükûnet bulunuz” dedi. O, sert bir dirsek darbesi ile elinden kurtuldu. “Sükûnet bulmak mı? Şimdi mi? Neler olduğunu bilmiyor musunuz? Sulha kavuştuk, işitiyor musunuz, sulha!”

Malli yüzünü çevirdi. Bu bedbahta hakikati söylemektense ölmeyi, yahut bizzat deli olmayı tercih ediyordu. “Sulh” kelimesini o kadar büyük sevinç içinde söylemiş ve onu havaya nurlar saçan bir altıntop gibi fırlatmıştı ki... Biraz evvel sertlikle ittiği eli kırarcasına sıkarak, “Sulh, Malli hemşire sulh, bunun ne demek olduğunu hâlâ anlamadınız mı? Hürriyet, intikam, herkes için adalet devri...”

İtimatkâr, ciddi, çenesi ileri doğru, dudakları yarı açık, onun sözlerini içiyor gibi idi. Sanki onun söyledikleri hakikatti ve harp korkunç bir kâbustu. Veyler masanın üzerine eğilmişti. Sadası titriyor, gözyaşları arasında kayboluyor... kin ve intikam tehevürleri içinde köpürüyor ve hakkını talep ettiği zaman gürlüyordu. Hastabakıcı, delinin çehresini göremedi, fakat dudaklarının her takallüsünü, gözlerinin her kırışığını tahmin ediyordu. Bir sağır, şairin bu sözlerini, yalnız yüzünün harekâtından ve hemşirenin çehresinden, harekâtından anlayabilecekti.

– Siz yüzbaşı ile meşgul olmayınız, o bana ait bir vazifedir. Gece gündüz onun hükmü için çalıştım. Gece gündüz anlıyor musunuz? Artık neticelenmiştir. Yaz Doktor: Yüzbaşı de Otte... Dediğimi anladın mı? Otte.”

Alnında terler inceleniyordu. Bu menfur ismi telaffuz ettiği zaman vücudu, ihtilaçlar içinde sarsılıyordu. Gözleri, avukat: [Yüzbaşı Otte sulh mahkemesi huzuruna çıkmaya davet edilmiştir.] cümlesini yazıncaya kadar, kalemin bütün hareketlerini takip ediyordu. Vahşi bir memnuniyetle, Veyler her kelimeyi yüksek sada ile tekrar okudu, ah de Otte sizi bekliyorum... Evet hepsi bana işkence ettiler, benim ile eğlendiler, bana sert muamele ettiler, onlarla meşgul değilim, fakat, o: evet ona göstereceğim. Ötekilere gelince... Müstahkirâne

omuzlarını silkti ve istihfakârane tebessüm etti. Müteazzımâne kollarını çaprazlamış, bütün arkadaşlarına gür bir sesle: Yüzbaşı, Mösyö de Otte'yi getiriniz! diye bağırdı... Çünkü, zayıf ve diğerlerinden başka olduğum için, beni daima askerî muhakeme ile tehdit etti. Fakat şimdi, mademki muharebe bitti, şimdi ona eziyet etmek sırası benimdir. Bir köylü gibi toprağı kazdım, bir hamal gibi en ağır yüklerin altında belimi kırdım, beni bir dakika bile rahat bırakmadılar, bir fişek az almama müsaade gösteremediler ve en kuvvetli adamlar kadar fişek taşıdım, ister cüce, ister dev olsun, harpte herkes müsavidir. Fakat bugün hançerlerimizi onlara doğru çeviriyoruz: Yüzbaşıyı getiriniz!

Bütün nazarlar, endişeli bir intizar içinde, ona dikilmişti. Hemşireye tebessüm etti, doğruldu ve gözleri tavanda, Malli'yi tıpkı kadife okşayışı gibi saran, gür ve derin bir sesle kendi intikam bestesini terennüme başladı:

“İşte üç senedir ki bekliyorum. Bilmem belki de beş senedir. Bilmiyorum, beni buraya hapsettiklerinden beri, hiçbir şeyi unutmadan her şeyi hazırladım. O şimdi görecektir, önünde diz çökerek, beni cephe gerisinde başka işlerde istihdam etmesi için yalvardım, diğerlerini öldürecekime beni öldürmelerini bin kere tercih ettiğimi ona söyledim ve anlattım ki hayatımda bir sineğe bile dokunmadım, mektepte çocuklar dövüş ettikleri zaman kaçırdım. Bir kere bile tokat atamadım, dövmek için kalkan kolum, karşımdakinin hissedeceği ızdırabı tamamıyla duyarak bilâ-ihhtiyar düşerdi. Mülazımım bana şefaatt etti, mülazımım muharebede öldü. Hücumda onun kafasını çiğneyerek geçmeye mecbur oldum. Ne söylesem para etmedi. Bütün bu ricalarıma cevap olmak üzere bana: “Korkak” dedi. Her gece rüyasında çocuklarından bahseden Leipzigli şişman satıcı da benim yanımda öldü, karnı deşilmiş, bağırsakları güneşe karşı meydana çıkmıştı. Can çekişen adamın, kül rengi çehresine eğildiğim ve onun yalnız başına can vermesini istemediğim için bana küfretti. Revolverini kalçama doğru çevirerek: “İleri!.. İleri...” dedi. Harpten evvel hiç koşmayan, şu sefil bacaklarımla onun önünde dörtnala koşmaya mecbur oldum. “İleri! İleri.” Revolverin namlusu arkamda, kindar sesi kulaklarımda: Kimsiniz? Bir şair mi! Bir alçaksınız! İleri! Tıkanmış bir halde, deli gibi cesetleri çiğneyerek koşuyordum, bu esnada kalbim sanki kemiklerimi kırarak göğsümden dışarı fırladı, onun önümde zıpladığını gördüm. İleri! İşte, benim şahidim, benim dostum, onu tanıdınız mı yüzbaşım? O, siperde eğilmişti. Onun, yalnız, bir ölü alnı kadar beyaz olan alnını ve korkudan çılgın gibi açılmış, beni öldürmeyiniz, yaşamak istiyorum, diye yalvaran gözlerini, uzaktan gördüm. Ne için onu öldürecektim? Fakat beni ittiniz, yüzbaşım! İttiniz, ittiniz, ta ki tüfeğim ileri doğru olduğu halde ayağım demir tellere takılarak siperin içine düştüm. Küçük asker büyümüş gözleriyle bana baktı, “Allahım” diyerek içini çekti. Ve her şey bitti! Yemin ediyorum ki onu öldürmek istemiyordum, ayağım dolaştı ve çukurun içine düştü isem, kabahat bende midir? Onun benim süngümün karşısında bulunması benim kabahatim midir? Düştüm çünkü artık tıkanıyordum, insanın kalbi göğsünün içinde olmazsa, koşulamaz, değil mi? Üç seneden beri küçük asker beni hiç terk etmiyor, yatağımın kenarına oturuyor. Ve “Allahım” diyerek içini

çekiyor. Süngümün o adamın etlerinin içine gömüldüğünü gördüğüm zaman hıçkırarak ağladım. Ne için bana musallat oluyor? Biliyor ki kabahat benim değildir. İşte sizin sebebinizden yüzbaşım, bu adamı öldürdüm, kardeşimi katlettim. Beni itmişsiniz: İleri! İleri! O korkunç demiri kanayan yaradan çıkaramazdım. Bunu yapamazdım, görüyorsunuz ki süngü hâlâ oradadır. Onu hiçbir zaman çıkarmaya muvaffak olamayacağım!..

Sesi hıçkırıkların arasında kayboldu. Çehresini şeffaf parmaklarının arasında saklıyor ve vücudu ihtilaçlar içinde sarsılıyordu. Malli teessüründen tıkanmış, yaşlarla gözleri perdelenmiş, hastaya doğru atıldı, onu teskin etmek, ellerinden tutmak, bu korkunç muhitten kurtarmak istedi. Fakat deli yine söze başlamıştı:

– Şimdi karşı karşıya bulunuyoruz. Yüzbaşım, şimdi ikimizden hangimizin alçak olduğunu göreceğiz, bana küfür etmişsiniz, beni tehdit etmişsiniz, çünkü insan katletmesini bilmiyordum, harp sanatını bilmiyordum, bakalım siz sulh sanatını biliyor musunuz, şu masanın önüne oturunuz, işte bir kalem ve kâğıt, bir saate kadar hücum yapacağız, bu bir saatin içinde, burada şu masanın önünde, arkanızda revolverin namlusu, bir şiir tanzim etmenizi istiyorum. Bir alçaktan başka bir şey olmayan benim yaptığım şeyi elbette siz de yapabilirsiniz, şiir yapmak insan öldürmekten daha güç değildir. Artık müsamahalara nihayet verildi. İleri! Bir saate kadar bitirmediğiniz takdirde revolveri çekeceğim, arkadaşım ve ben, böyle yapmaya karar verdik. Süngü vücuduna saplanmış olduğu halde, duran arkadaşımı görmüyor musunuz? İleri! Fakat neyin var yüzbaşım? Titriyorsunuz, terliyorsunuz, korkuyor musunuz? Korkmak, siz, bir yüzbaşı? Kimsiniz? Bir alçaktan başka bir şey değilsiniz, alçak! Alçak!..

Gayr-i kabil-i tarif bir buhran delileri istila etti. Zıplıyor, tepiniyor, hep bir ağızdan, alçak, alçak diye haykırıyorlardı! Avukat gülmekten katılıyor ve yumruklarıyla masaya vuruyordu. Ahmak, bir iskemlenin kırık ayağını sallıyor ve bum!.. diye arkadaşının alnına nişan alıyordu. Şair, salonun ortasında, ayakta sallanarak, yorgun, bu sözlerin tevliid etmiş olduğu dehşetli gürültüden pek müthiş bir surette korkmuşa benziyordu. Telaşlı nazarlarıyla imdat arıyordu. Kıpırdanmaya gayr-i muktedir olduğu için, duvara dayanmış olan hastabakıcıya doğru ağır ağır ilerledi. Mütevazıane bir surette, ona verilen bu cezayı pek zalimane mi buluyorsunuz? diye sordu. Pekâlâ, görüyorsunuz ki onu öldürmüyorum: Öldürmek elimden gelmez, arkadaşım eğer ister ise, onun beynini çatlatacak. Ve bu onun intikamı olacak... Bundan sonra artık müsterihane uyuyabilir. Malli hemşire, Malli hemşire, uyuyacak değil mi? Söyleyiniz bir daha yatağımın kenarına oturmayacak ve “Allahım” diye içini çekmeyecek değil mi? Bununla beraber o biliyor ki, onu öldüren ben değilim, yüzbaşımıdır.

Delinin gözleri, Malli’ye, öyle derin sıkıntı ve rica ile bakıyordu ki, kalbinin merhametten parçalandığını hissediyordu. Onu temin etmek ve küçük askerin bir daha yatağının kenarına gelmeyeceğine dair yemin etmek isterdi. Fakat lakırdılar, boğazında kalıyordu. Yalnız başıyla evet işaretini yaptı ve onu müdafaa etmek, teselli eylemek için çılgın bir arzu ile elini delikanlının kolu üzerine koydu. Veyler yeniden onun elinden kurtuldu. Ve tehevürden takallüs etmiş çehrelerini kendisine çeviren bu çılgınlar grubuna iltihak etti.

Bütün bu adalet taklitleri, muhtel olmuş şuuruların cennetinden ve hezeyanından başka bir şey değildi. Fakat bununla beraber şairin bütün bu deliler gürültüsünün üzerinde yükselen gür sesi: “Sulh mahkemesinin kararı... Hâkim efendiler reylerinizi veriniz!” diye bağırdığı zaman, genç kızın ruhu bir hamle-i muvafakat ile titredi. Artık kimse dinlemiyordu. Ağızlar

köpürmüş, masaların etrafında sıçırıyorlar, eşyaları deviriyorlar, kucaklaşıyorlar ve Alçak! Alçak! diye haykırıyorlardı.

Fakat birdenbire bir ölüm sükûtu hâkim oldu. Kapı açılmış ve sertabip kiliseden avdet ettiği kıyafetle içeriye girmişti. Tıpkı peri hikâyelerinde olduğu gibi, her biri, olduğu yerde donup kaldı. Arkalar kamburlaşıyor, gözler riyakârâne önüne bakıyorlardı, yalnız ahmak gülmekte ve yalancı tüfeği ile nişan alarak, bum!.. demekte devam ediyordu. Sertabip pek hiddetli idi: Size odalarınızdan çıkmamanız için emir vermedim mi? Allah belanızı versin! Demin bağırın kimdi? Cevap verin, yoksa hepinizi gebertinceye kadar soğuk suya sokarım!.. Onun arkasında dâhilî tabipler ve hastabakıcılar yığılmıştı. Elinde her vakitki su kovası ve omzunda ihmalkârâne bir surette atılmış deli gömleği ile, muhafız en ön sırada duruyordu. Hastalar hiç kıpırdanmıyorlardı: dayak yemiş köpekler gibi arkalarını kamburlaştırıyorlar ve şaire sinsi nazarlar atfediyorlardı. Şair kendini toplamıştı, başını yukarıya doğru kaldırmış, dudaklarında mağrur bir tebessüm, parlayan çehresi Malli'ye doğru müteveccih, sertabibe meydan okuyordu. Doktorun şakaklarında damarlar şişmişti: Cevap verecek misiniz? diye bağırdı. Biraz evvel şehri alt üst edecek derecede bağıryordunuz. Şimdi sizi görenler dilsiz zannedecek, ileri! Alçak, reziller...

Veyler bir hamlede sertabibin yanına gitti.

– Artık alçak rezil yok, dedi, şimdiden sonra hiç kimse bizi tahkir edemez. Biliyor musunuz ki sulh oldu?..

Dâhilî tabiplerin omuz silkişlerini ve müstehzi tebessümlerini fark etmedi ve evvela müteredit başlayan sesi, yavaş yavaş, muzafferane yükseliyordu.

Sulh! Sulh! Artık hâkim biziz, doktor bey!..

Sertabip bir baş hareketi ile şairi göstererek, muhafıza manalı bir göz işareti etti. Ve sonra bir kelime söylemeden döndü. Fakat keskin bir feryat onu kapının eşiğinde durdurdu. Malli çehresi karışmış önüne gelenleri iterek kapıya doğru koşuyordu. Doktor:

– Nasıl burada mısınız, ne için imdat işareti vermediniz dedi, sonra hastabakıcının korkudan deli gibi açılan gözlerini görünce, tehditkâr ilave etti:

– Yoksa bu namussuzlar size fenalık mı ettiler!.. Malli cevap vermedi, korkudan donmuş bir halde adaleli çıplak bir kolun, himaye ettiği şaire doğru uzandığını; ve salonun ortasında, nurlar saçan, bu parlak İsa çehresine gittikçe daha ziyade yaklaştığını gördü. Yeniden tiz bir feryat ile kendisini alıkoymak isteyen ellerden kurtuldu ve kaçtı.

İki saat sonra; sakin ve solgun bir halde; Malli koridorun nihayetindeki hücreye giriyordu. Elinde tuttuğu bir tabakta hastanın etsiz yemeği vardı. Deli ağzına kadar soğuk su dolu bir banyonun içinde yatıyor.. Banyonun üzerine gerilmiş kalın bir bez onu her hareketten men ediyordu; yalnız, boğazının etrafını sınıksız saran yuvarlak bir delikten başı, bu şayan-ı merhamet, sararmış, kansız, dudakları morarmış güzel başı çıkıyordu. Salome'nin gümüş tepside taşıdığı Jean Batiste'in başı. Soğuktan dişleri birbirine çarpan, saçları şakaklarına yapışmış olan Veyler; nazarlarını musırrâne tavana dikmiş mütemadiyen aynı sözleri tekrar ediyordu.

– Henüz sulh olmamış; henüz olmamış; olmamış; olmamış. Hastabakıcının mevcudiyetinden ancak ağzına bir parça yiyecek sokmak istediği zaman, haberdar oldu. Ve ona hafifçe tebessüm etti. Malli bir valide şefkati ile bu uzun yaldızlı saçları okşadı ve onları hastanın alnından kaldırdı; deli biraz başını eğdi. Ve bir an için, nazarlarında bir lamia-i idrak parladı. Sonra yeniden; irade kuvvetiyle delmek istiyormuş gibi gözlerini duvara dikti. Boğuk ve isyankâr bir sada ile mırıldandı:

– Beklemek!.. Daima beklemek!..

[Resim var]

TÜSTAV

Gençler sayfası:

GEÇENİN GÖZLERİNDE...

Ninni gibi, tatlı bir sesle, “insanî aşk” ile kanatlı bir asil ruh isyan ediyordu:

Zayıfın hakkını vermek ve “yalancı hakikat”lerle mücadele etmek; üzülmüş fakat yükselmiş ruhların yapacağı tatlı ve mukaddes bir vazifedir. “Hakikat bu!” “Sanat bu!” “Muhabbet bu!” diye nelere kandığımızı görmeye cesaret edecek ve “En doğru ve hakikat!”in siteminden korkmayacak insanların ruhu, işte o yüksek ve asil ruhlardır.

“İnsanlık” diye işlediğimiz günahların kanlı izlerini görelim ve anlayalım ki “zevklenmek” için “saadet” dediğimiz yollara kaç bin insan kanı dökmüşüz!.. Ve kaç bin insanın yüreklerine “Bize lazım neşe!” diye uçları altın yıldızla örtülen zehirli demirleri havada daireler çizerek saplamışız?.. “Fazilet” diye ne denaetler yapmış ve yıldızlı maskelerle kendimizi yalan perdesi arkasına saklamışız?..

“Lanet bize lanet!..”

* * *

Tebdil-i istikamet ederek, zulmetleri yırtan bir sesle devam etti:

Cesaret göstererek “hakikat”i söylemek isteyenleri hâlâ “satınalıcı”lar susturmak ve daha şiddetle saldırmak için fırsat gözlüyorlar; ellerinden “saadet” yerine altın yıldızla uçları örtülmüş zehirli demir oklar insan kümelerinden insan kümelerine koşuyorlar...

Ey zehirlenmiş kalpler, ey sevgili kardeşler, ey sizler ki “insanlık için çalışanlar!” Ben sizleri gördüm ve sizleri sevdim...

Çünkü sizler gibi bedbaht oldum... Sizler gibi zehirlendim... İçimde isyan eden hisleriniz, yüreğimde altın yıldızları kalmış yaralar, sizin gösteremediğiniz acılardır.

Bu “yeni gün”den evvelki günlere isyan eden yüreğim, müsaade ediniz ki yarasındaki o zehirli yıldızları döksün... Ve sizler de ey zehirlenmiş kardeşler! Sizler de “hakiki asil ruh”lu insanlarla buluşunuz, konuşunuz. Bunlar, ey sevgili bedbahtlar bunlar, zehirlerimizi bizden alabilirler... Bunlara koşunuz. Ey ebedî kardeşler!.. Ey istirahat dakikaları ve geceleri çalınmış kardeşlerim?.. Ey “Mesudum” diye ucu kurşunlu kırbaçlara selam durarak şükreden insanlar, ey benim gibi aldatılmışlar?.. Koştuğunuz “uçurum” yolundan ne zaman geri döneceksiniz?.. Ve ne vakit aldatıldığımızı öğrenerek aydınlığa doğru, geri dönerek, geleceksiniz?.. Ne zaman?..

* * *

Rüzgârın bedbahtlara mahsus barid bir iklimden getirdiği donuk bir ses:

“Ey feryadı bizi inleyen insan!”

“Ağlat zenginleri eyle de !”

dedi.

Macit Burhanettin

BİR İŞÇİNİN HATIRA DEFTERİNDEN

1

“... İşte beş gündür ki annem hasta... Yatıyor... Ve mütemadiyen öksürüyor... Ben ona yardım edememekten mütevellit bir acz içinde kıvranıyorum... Her gün şafakla beraber evden çıkmak mecburiyetindeyim... Bu didinme sanki niçin?.. Bari bir doktor getirebilsem... Biraz ilaç alabilsem... Ne mümkün!.. Aldığım gündelik ekmeğimize bile yetmiyor.

Ah bu patronlar ne merhametsiz adamlar...

Hiç olmazsa bir doktor göndermesi için o kadar yalvardığım halde umurunda bile olmadı.

2

Annem yine öyle... Başı ateşler içinde... İkide bir dalıyor... Kaç gündür ne ben, ne de kardeşim yemek bile yiyemiyoruz... Canımız istemiyor ki... Bu akşam paramdan biraz arttırdım... Ekmeği noksan aldım... Anneciğim kaç gündür portakal istiyordu. Çok şükür bir tane alabildim... Kadıncağız ne kadar sevindi... Adeta iyileşti... Kardeşime de acıyorum... O zavallı da bitti... İşte bir haftadır mektebe gidemiyor, bu da beni çok düşündürüyor... Ben mektebimi bitiremedim... Bari onu okutabilseydim...

3

Annem dalgın... Ben başı ucunda bekliyorum... Biraz kardeşim istirahat etsin!

Dışarıda güzel bir ay ışığı var. Gazı bitmeye başlayan lambayı biraz daha kıstım... Öteberiye sinen gölgeler, bu sefer daha canlı, daha siyah, saklandıkları köşelerden uzanıyorlar... İçimde derin bir bezginlik var... Kalbim ışsız geceler gibi karanlık...

Karşiki büyük konağın piyanosu yine coştı... Şen gönüllerin bir tercümanı olan bu sesler benim kulaklarımı adeta tahriş ediyorlar... Gözlerimi kapadım, düşünüyordum: Babam sağ iken biz de böyle mi idik? Bizim de oldukça şen bir yuvamız vardı... Harp oldu... Mezbahalarda ölen milyonla insanlardan birini de babam teşkil etti... Bir akşamdı, şu karşiki konağın bol ışıklı pencerelerinden taşan ahenk sesleri arasında bizim matemimiz, hıçkırıklarımız duyulmaz oldu... İşte o andan itibaren bizde de felaket başladı... Aç kalmamak için ve annemle kardeşimi bakabilmek için mektebimi bıraktım, fabrikaya girdim... Şu karşikilerin çocuğu ile bir sınıfta idik... Şimdi her şeyi anlıyorum... Görüyorum ki okumak da zenginlere vergi bir imtiyazdır...

4

Annem ağırlaştı... Allah esirgesin... Bu korkunç duygu beni bitiriyor. Artık ruhum, etrafımı bürüyen sisler içinde bunalıyor... Ah Yarabbi!.. Annem ölürse, bakımsızlıktan, doktorsuzluktan ölecek... Bugün fabrikacının ayaklarına kapandım... Birkaç günlük izin istedim... Gündeliklerime mahsuben biraz para istedim... “Annem hasta, ölüyor” dedim... Bir taş hissizliğiyle omuzlarımı silkti... “Bana ne!.. İsterse gebersin!” dedi. Bu sözlerle kalbim büsbütün ezildi... Düşündüm: Allah insanları yarattıktan sonra o çamurdan masnuatın üzerine “bedbaht” “mesut” diye iki nevi damga vurmamış... Bir hafta asmış: “İnsan!” “Mesut” sıfatına

istihkak kesbetmek çalışmakla oluyorsa, ben de çalışıyorum... Hem de sabahtan akşama kadar... Artık işte kollarımda takat bile yok...

5

Bu akşam evde ilk defa yalnızım... Annem azap içinde ve yoksulluk içinde öldü. Bugün işe gitmedim. Esasen niçin gideyim? Bir annemi kurtaramadıktan sonra çalışmaklığım neye yarar?.. Homurtulu ateşler püsküren makinelerini artık istemiyorum... Zannediyorum ki, annemin katili, kardeşimin sebep-i felaketi oldu... Şimdi bunu düşünüyorum. Çocukcağz annesinin son bir vasiyetini yapabilmek için, para aramış, bulamamış. Nihayet, büyük annemizden yadigâr kalan bir Mahmudiye altınını alıp bozdurmak istemiş... “Bu senin olamaz... Sen bunu çaldın!..” diye götürmüşler...

Gözlerim bu akşam her şeyi fena görüyor. Bu kötü dünyanın artık bence hiçbir tadı kalmadı... Karşıdan yine şen ve şuh kahkahalar; piyano ve keman sesleri geliyor. Bunlar ne?.. Ben burada inlerken, matemimle alay edercesine bu coşkunluk niçin?.. Tahammül edemeyeceğim... Artık yaşamamaya karar verdim... İntihar edeceğim. Gözüm tavandaki halkaya ilişti... Bir zamanlar odaya ışık saçmak için asılan lamba yerine şimdi ben şeamet saçacağım.

Son defa olmak üzere dışarıya, göğe baktım... Kıpkızıl, tunç gibi bir ay, işçiler dünyasına selamet vaat ederek yükseliyordu...

Fakat birdenbire bir fikir aklımdan şimşek gibi geçti. İntihar etmek dedim, intihar etmek, fakat ben âciz değilim... Ben yaşamak istiyorum, yaşamak, annemle beraber

yaşamak istiyorum.

Yaşamak yalnız bunun için yaşamak.

Teşrinievvel – 921

Memduh Necdet

[Resim var]

Memleket Hareketleri:

Mürettipler Grevi Münasebetiyle

Son günlerde, mürettipler, uzun bir letarjik uykudan uyanarak, metruk cemiyetlerini ihya etmek ihtiyacını duydular. Sefaletleri, vaziyetlerinin fecaati tahammülün hududunu aşmıştı. Kendi hataları ve şuursuzlukları saikasıyla inkısama müncer olan şanlı bir faaliyet devresinin hatırası, kalplerinde canlanmıştı. Pek azimkâr, güçlüklerden yılmaz bir şahsiyet olan Sadık yoldaşın gayret ve faaliyetiyle bir sene evvel elde edilen müspet neticeler – Hıfzısıhha'ya muvafık bir tarz-ı mesai, dolgun gündelikler, sermayedarları riayetkâr kılan bir kuvvet – işçilerin tesanütsüzlüğü iştirak-ı kalp kabiliyetsizliği yüzünden birer birer zayi edilmişti. Nihayet arkadaşlarının sadakatsizliğiyle sabrı yıpranan Sadık yoldaşın çekilmesiyle cemiyetleri faaliyetini tatil etmeye mecbur olmuştu. Ondan sonra gün geçtikçe iş şartları beterleşen mürettipler, çaresizlikler içinde çırpınırken eski günahlarını idrak etmişler ve bu giriveden çıkmanın yegâne imkânı birleşmede olduğunu bu defa derinden hissederek toplanmaya ve gazete idarelerine müşterek bir metalib listesi takdimine karar vermişlerdir.

Henüz teşkilatları canlanmadan vuku bulan bu teşebbüs tabii, nihayete kadar takip edilememiştir. Bu ani tesanüdü nümayiş karşısında şaşalayan gazete sahipleri bir gün devam eden tatil-i eşgalden sonra, işçilerin metalibini kısmen kabul etmişler ve mesele muvakkat melez bir suret-i hal ile neticelenmiştir. Ümit edelim ki, cemiyet, Sadık'ın vaz ettiği esaslar dâhilinde teşkilatını inkişaf ettirir de faaliyetine şuurlu bir sınıf cidali istikameti vermeye muvaffak olur. Bu muvaffakiyetin sırrı da cemiyetin işçilerin ekseriyetini sinesine celp etmek kudretini ibraz etmesidir. Fakat bu işi başarmak için Sadık gibi müteşebbis, azimkâr bir rehber ihtiyacı var. Mürettip kardeşlerimiz bu rehberi bulabilecekler mi?

Yeni Ziraat Gazetesi

Memleketin iktisaden tealisinin en mühim bir membaı da toprak olduğu muhakkaktır. Bu hakikati kendilerine bir akide ittihaz etmiş olan bir genç **agronom** grubunun iki seneden beri muntazaman neşrettikleri Yeni Ziraat gazetesi bu maksadı temine çalışmaktadır. Her toprak sahibinin bu kıymetli mecmuayı takip etmelerini tavsiye ederiz. 20'nci Kânunuevvel nüshası birçok amelî ve fennî makalelerle intişar etmiştir.

“Yarın”

Her sınıf ve seviyedeki insanların mütalaa ihtiyacını tatmin edecek derecede muhtelif ve mütenevvi münderecata malik olan; memleketin en meşhur üdeba; şuara ve muharrirlerinin eserlerini neşreden bu haftalık mecmuanın son sayısı birçok kıymetli makalelerle ve resimlerle intişar etmiştir. Karilerimize mütalaasını tavsiye ederiz.

* * *

Aydınlık'ın mevcudu kalmayan dördüncü ve beşinci sayılarında “Burjuvazi Demokrasisi ve Sosyalizm” ismi altında intişar eden iki makaleyi küçük bir risale halinde neşrettik. Fiyatı beş kuruştur. Bütün kitapçılarda bulunur.

[Resim var]

SERMAYEDARLIK NİZAM-I İÇTİMAİSİ

Mabad

yekdiğeriyle mücadele ederlerdi – rekabet çok şiddetli idi; şimdi daha azdır – rekabet artık o kadar şiddetli olmayacaktır. Buna inanmak isteniyor. Hakikatte ise tamamen aksidir. Rakiplerin miktarı filhakika azalıyor. Fakat bunların beheri eski rakiplerinden çok büyük ve kuvvetlidir. Bunların mücadelesi eskisinden daha küçük değil, belki daha güçlüdür. Bütün cihanda yalnız bir, iki kapitalist hâkim olsaydı, bu iki kapitalist devlet birbiriyle boğaz boğaza gelirlerdi. Sonunda da esasen böyle oldu. Hal-i hazırda rekabet, muhasama, devasa muazzam kapitalist birlikleri arasında vuku bulmaktadır. Ve bunlar yalnız ucuz fiyatlar vasıtasıyla mücadele etmiyorlar, belki silahlı kuvvetlerle de mübareze ediyorlar. Şu halde rekabet kapitalizmin terakkisiyle yalnız rakiplerin adet ve miktarına nazaran azalır, fakat bu rekabet daima daha şiddetli ve daha muhrip olmaktadır. [*¹⁰]

Bir tezahürün daha nazar-ı tetkikten geçirilmesi lazımdır: bu da buhranlardır. Buhranlar nedir? Mesele şudur: Günün birinde muhtelif emtianın pek çok miktarda istihsal eylediği anlaşılır. Fiyatlar düşer, emtia hiçbir yerde satılamaz. Mağazalar muhtelif mahsulâtla ve mamulâtla haddinden fazla dolmuştur. Bunlar, hiçbir alıcı olmadığından satılamazlar. Bundan maada ancak birkaç para alabilen ve bu para ile ancak zaruri levazımını satın alabilen pek çok aç işçi vardır. Nihayet sefalet başlar. Bir sanayi şubesinde evvela küçük ve mutavassıt müesseseler inhilal eder ve kapatılırlar; büyük müesseseler de bunları takip eder. Fakat bir sanayi şubesi diğerine merbuttur, bunlar, kendileri için lazım olan şeyleri birbirlerinden satın alırlar. Mesela terziler, kumaşları kumaş imal edenlerden, bunlar da ayrıca yün istihsalatı yapanlardan satın alırlar. Terziler iflas ve inhilal etti mi, kumaş imalathanelerinden hiç kimse bir şey satın alamayacak demektir; mensucat sanayii inhilal eder. Ve sonra aynı hal yün istihsalatında kendini gösterir. Her tarafta fabrikalar, müesseseler kapanır, on binlerce işçiler atılır, işsizlik nispetinde bir dereceye yükselir ve işçinin hayatı daha fenalaşır. Buna rağmen pek çok emtia vardır. Ambarlar yüklerinin ağırlığıyla yıkılır. Harpten evvel defaatle böyle oldu idi; sanayi yükselir, fabrikacıların işleri ekmel surette gider derken birdenbire gürültülü bir yıkılış, sefalet, işsizlik ve işlerde bir durgunluk görülür; sonra sanayi yeniden kendini toplar ve tekrar parlak bir surette yükselmeye başlar. Birdenbire yeniden bir inhilal ve bir yıkılış...

İnsanları lüzumundan fazla varlık ve zenginlik içinde dilenci yapan bu saçma ve münasebetsiz nizam nasıl izah edilebilir? Bu sorunun cevabı o kadar basit değildir. Yukarıda görmüştük, kapitalist cemiyette bir kargaşalık, istihsalde bir anarşi vardır. Her müteşebbis kendi mehalik ve mesuliyeti tahtında diğerleriyle alakadar olmaksızın başlı başına emtia istihsal eder. Bu tarz istihsalde bir müddet sonra fazla emtia istihsal eylediği anlaşılır (Emtianın haddinden fazla istihsalı). Emtia değil, sade adi mal istihsal eylediği, yani istihsal pazar için yapılmadığı zamanlar, haddinden fazla istihsal tehlikeli değildir. Emtia istihsalinde ise büsbütün başkadır. Emtia istihsalinde her bir fabrikacı ilerideki istihsal için emtia satın alabilmek için evvela kendisinin imal eylediği emtiayı satmak mecburiyetindedir. Fakat makine, istihsal kargaşalığında bir yerde durdu mu, bu derhal diğer bir sanayi şubesine geçer ve ilh... Umumî bir buhran başlar.

¹⁰ [*] Bu hususta fazla malumat için Emperyalist Harbi bahsine müracaat.

Bu buhranlar pek muhripkâr yıkıcı tesirler yaparlar. Muazzam emtia yığınları mahvolur. Küçük istihsalin bekayası, bir demir süpürge ile süpürülmüş gibi ortadan kalkar. Ekseriya büyük firmalar da muhafaza-i mevcudiyet edemez, inhilal ederler.

Fabrikaların bir kısmı tamamen kapatılır, diğer bir kısmı istihsalini tenkis eder ve bütün hafta çalışmaz, bir müddet haftanın sülüsünde kapalı bulunur. İşsizlerin adedi yükselir. Sınâî ihtiyat ordusu büyür. Ve aynı zamanda işçi sınıfının sefaleti ve bu sınıfa karşı yapılan tazyik de büyür.

Bütün Avrupa ve Amerika – hülâsa bütün kapitalist cihanını – saran 1907-1910 buhranına ait rakamları dercediyoruz. Müttehede-i Amerika'da derneklerde mukayyed aza arasında işsizlerin adedi şu suretle tezayüd eylemiştir: 1907 senesinde – % 8,1 Teşrinievvel'de; % 18,5 Teşrinisani'de; % 22 Kânunuevvel'de ve hatta bazı kısımda % 32,7 kadar yükselmiştir. (Sanayi-i inşaiyede % 42; hazır elbise sanayiinde % 42; hatta tütün sanayiinde % 55); tabiidir ki umumî işsizlik (yalnız teşkilat altında bulunan işçiler nazar-ı dikkate alınmaksızın) daha pek büyüktü.

İngiltere'de işsizlerin nispeti 1907 yazında % 3,4 – 4 idi. Teşrinisani'de % 5, Kânunuevvel'de % 6,1 nispetine kadar yükseldi. 1907 Temmuz'unda ise % 8,2'ye balığ oluyordu. Almanya'da 1908 Kânunusani iptidasında işsizin nispeti evvelki senelerin iki misline yükselmişti. Aynı tezahür diğer memleketlerde de görülür.

İstihsalin tenkisine gelince mesela Müttehede-i Amerika'da döküm sanayiinin 1907 senesindeki 26 milyon ton istihsalatına mukabil 1908 senesi istihsalatı 16 milyon tona düşmüştür.

Buhranlar zamanında emtianın fiyatları düşer. “Menfaat”i kaybetmemek için kapitalist efendiler istihsali ızrara da hazırdırlar. Bi'l-farz Amerika'da yüksek fırınları soğutmuşlardır.

Brezilya'da kahve tarlaları sahipleri, yüksek kahve fiyatlarını muhafaza etmek için, kahve dolu çuvalları denize döktüler. Bugün kapitalist harbinin neticesi olarak bütün cihan açlık ve mamulât kıtlığı altında inlemektedir. Açlık ve kahtlığı kapitalizm, bu tahripkâr harbi çıkaran kapitalizm doğurdu. Sulh zamanlarında ise kapitalizm fazla mamulât altında boğulurdu. Fakat bu fazla mahsul ameleğe fayda vermezdi. Zira işçiler, keselerinin fevkalade zayıf olması yüzünden bunları satın alamazlardı. Bu fazlalıktan işçilere yalnız bir şey isabet ederdi: bütün belalarıyla işsizlik.

12-Kapitalizmin Tekâmülü ve Sınıfların Ayrılışı (Sınıf tezatlarının keskinleşmesi). Gördük ki, kapitalist cemiyeti iki esasî fenalıktan hastadır: Evvela bu cemiyet anarşi içindedir (teşkilatlılığı yoktur); saniyen bu cemiyet birbirine düşman iki cemiyetten (sınıftan) teşekkül eder. Yine görmüştük ki, kapitalizmin tekâmülüyle birlikte rekabet mücadelesi suretinde tecelli ve tezahür eden istihsalde anarşi, gittikçe daha ziyade bir şiddet ve keskinliği, bozgunluğu ve tahribi davet eder. Cemiyetin bozgunluk ve perişanlılığı azalmıyor, belki büyüyor. Aynı suretle cemiyeti iki kısma, sınıflara ayıran uçurum da genişlemekte ve derinleşmektedir.

Bir tarafta – kapitalistler tarafında – arzın bütün zenginlikleri toplanıp birbiri üzerine yığılıyor; diğer tarafta – ezilen sınıflar tarafında – yalnız sefalet, elem ve gözyaşları var. Sınâî ihtiyat ordusu sukuta uğramış, vahşileşmiş ve ta nihayetine kadar fakirleşmiş insan tabakalarını ihtiva ediyor. Fakat çalışan ve işleyenler de gittikçe yaşayışlarında, sürdürdükleri hayatta

kapitalistlerden ayrılıyorlar. Proletarya ile burjuva arasındaki fark gittikçe büyüyor. Evvelce muhtelif mutavassıt ve küçük kapitalistler vardı, bunlardan çoğu işçilerle yakın münasebetlerde bulunuyor ve işçilerden çok iyi yaşamıyorlardı. Şimdi, iş böyle değildir. Büyük efendiler şimdi evvelce hiç kimsenin tahayyül bile etmediği bir tarzda yaşıyorlar. Vakıa kapitalizmin tekâmülüyle işçilerin vaziyetleri de iyileşmiştir. Yirminci asrın başlangıcına kadar umumiyetle iş ücreti yüksekti. Fakat aynı zamanda kapitalistlerin de “menfaat”leri daha büyük süratle yükseldi. İşçi kitlesi kapitalistlerden şimdi semanın arzdan uzaklığı kadar uzaklaşmıştır. Ve kapitalizm tekâmül ettikçe küçük kapitalistler zümresi o nispette yükselmekte, bu taçsız krallar sürüsü ile esir edilen milyonlarca işçiler kitlesi arasındaki uçurum da o kadar derinleşmektedir.

Diyorduk ki, iş ücreti filhakika yükseliyor ve fakat menfaat daha süratle çoğalıyor ve bundan dolayı da iki sınıf arasındaki uçurum da büyümektedir. Ama yirminci asrın mebbeinden beri iş ücreti büyümüyor, bilakis, alçalıyor. Halbuki bu zamanda menfaatler, evvelce asla mevcut olmayan bir tarzda, çoğaldı, şu halde son zamanlarda içtimaî adem-i müsavat (sınıflar arasındaki) bilhassa süratle arttı ve keskinleşti. Anlaşıyor ki, daima büyüyen adem-i müsavat, evvel ve ahir kapitalistlerle işçiler arasında bir çarpışmaya varacaktır. Eğer bunlar arasındaki fark kaybolsa ve işçinin iktisadî vaziyeti kapitalistlerinkine yaklaşırsa, tabii “arzda sulh ve memnuniyet” olabilirdi. Halbuki kapitalist cemiyette işçiler kapitalistlere yaklaşmazlar, belki onlardan uzaklaşırlar. Yani proletarya ve burjuvazi arasındaki sınıf mücadelesi mutlaka şiddet kesbedecek ve keskinleşecektir.

Bu nokta-i nazara karşı burjuva âlimleri pek çok itirazlarda bulundular. Göstermek, ispat etmek istiyorlardı ki, işçiler kapitalist cemiyette gittikçe daha iyi yaşayacaklardır. Bunu müteakip de sağ sosyalistler aynı boruyu öttürmeye başladılar. Her iki kısım da işçilerin zenginleşeceğini ve bizzat küçük kapitalistler olabileceklerini ileri sürüyorlar. Bu nokta-i nazarın yanlışlığı az zamanda tezahür etti. Hakikaten kapitalistlere nispeten işçilerin vaziyetleri günden güne fenalaştı. En mütekâmil kapitalist devletlerden biri olan Amerika’dan alınacak bir misal bunu gösterecektir. 1890-1899 senelerinde kazancın satın alış kuvvetini (yani bir amelenin fiyatlarına nazaran satın alabileceği levazım miktarı) 100 kabul edersek kazancın kudret-i iştiraiyesi senelere göre şu suretledir: 1890 – 98,6; 1895 – 100,6; 1900 – 103,0; 1905 – 101,4; 1907 – 101,5. Yani işçi sınıfının şerait-i hayatiyesi hemen yükselmemiş, hemen gayr-ı mütebeddil kalmıştır. İşçi 1890 senesinde aldığı gıda, elbise ve ilh... kadar almıştır; yalnız ücretinin kudret-i iştiraiyesi pek az – % 3 – yükselmiştir. Bu zamandan ise Amerika milyarderleri (en büyük sanayi ashabı) fevkalade menfaatler temin ediyorlar ve keselerine doldurdukları fazla kıymet de nispetsiz bir miktara çıkmış bulunuyordu. Tabiatıyla kapitalistlerin şerait-i hayatiyeleri de bu suretle yükselmiş idi.

Sınıf mücadelesi, burjuvazi ile proletarya arasındaki menfaat tezatlarına ibtina eder. Bu tezatlar, tıpkı koyunlarla kurtlar arasındaki tezatlar gibi barışma ve uzlaşmaya gelemez.

Herkes kolayca anlayabilir ki, işçileri mümkün olduğu kadar uzun işletmek ve işçiye mümkün mertebe az para vermek kapitalistler için iyidir; halbuki bir işçi kabil olduğu kadar çok ücret almakta menfaattardır. Aşikârdır ki daha işçi kitlesinin teşekkülüyle beraber iş ücretinin yükseltilmesi ve iş gününün kısaltılması için mücadele başlamıştır.

Bu mücadele hiçbir zaman durmamış ve hiçbir vakit tamamen terk edilmemiştir. Fakat bu mücadele daha birkaç kuruşluk bir ücrete inhisar etmekle kalmadı. Kapitalist nizam-ı

içtimaisinin teessüs ve tekâmül eylediği her yerde işçiler, bizzat kapitalizme bir nihayet vermek lazım geleceğine kanaat hâsıl eylediler. Bunun üzerine işçiler bu çirkin ve menhus nizam yerine, adilane, arkadaş ve yoldaşça bir iş nizamı nasıl konulup getirilebileceğini düşünmeye başladılar. Bu suretle işçi sınıfının Marksist hareketi doğdu.

İşçi sınıfının mücadelesi ekseriya mağlubiyetlerle müterafıktı. Bununla beraber bizzat kapitalist cemiyeti işçilerin nihaî zaferini ihzar ve ihtiva etmektedir. Ne için? Pek basit, çünkü kapitalizmin tekâmülü kendisiyle birlikte vâsi halk kitlelerini de proleterlere tahvil eylemektedir. Büyük sermayenin zaferi, el işçisinin, tüccarın, köylünün mahvı demektir? Bu zafer daima ücret işçilerinin saflarını büyütmektedir. Kapitalist tekâmülünün her adımıyla birlikte proletaryanın adedi büyümektedir. Biri kesilince yerine derhal onu birden çıkan birçok başlı dev gibi. Burjuvazi işçi kıyımlarını bastırmakla kapitalist nizam-ı içtimaîsini tahkim eder. Bu kapitalist nizam-ı içtimaîsinin tekâmülü ise on binlerce, milyonlarca küçük varlık sahiplerini, köylüleri mahveder, onları kapitalistlerin ayakları altına atar. Fakat bu suretle de proleterlerin, kapitalist cemiyetinin düşmanlarının miktarını çoğaltır. Fakat işçi sınıfı yalnız rakam ve miktar itibarıyla kuvvetlenmez, aynı zamanda gittikçe kuvvetle birbirine kaynar. Ne için? Onun için ki, zira kapitalizmin tekâmülüyle büyük fabrikalar da büyürler. Ve her büyük fabrika, duvarları arasında binlerce, bazen on binlerce işçiyi birleştirir. Bu işçiler omuz omuza, yan yana işler ve çalışırlar. Kapitalist müteşebbislerin kendilerini nasıl soyduklarını görürler. Bir işçinin diğer bir işçiye nasıl dost ve yoldaş olduğunu görürler. İşlerken, iş vasıtasıyla birleşmiş olduklarından, müştereken hareketi ve çalışmayı öğrenirler. Birbiriyle daha süratle de anlaşabilirler. Bu sebeple kapitalizmin tekâmülüyle işçi sınıfının yalnız miktarı değil, aynı zamanda ittihat ve birliği, birbirine kaynaması da büyür.

Ne kadar süratle büyük fabrikalar büyür, kapitalizm ne kadar çok tekâmül eder ise, el işçileri, çiftçiler ve köylüler o kadar süratle mahvolurlar. İçinde milyonlar bulunan devasa şehirler o kadar süratle büyürler.

Hülasa oldukça küçük bir mahalde – büyük şehirlerde – fevkalade muazzam insan kitleleri toplanır, ve bu halkta ekseriyeti, fabrika proletaryası teşkil eder. Proletarya bu şehirlerin bütün pis ve dumanlı mahallelerini doldurur ve her şeyin sahibi olan küçücük efendiler sürüsü muhteşem sayfiye ve köşklere yaşar.

Bu şerait altında mücadelenin gayr-i kabil-i tevkif şiddeti, işçi sınıfının bir zaferiyle nihayet bulacaktır. Evvel veya ahir burjuvazi ile proletarya arasında şiddetli bir çarpışma olacaktır; burjuvazi kovulacak, proletarya hırsızlar devletini mahvedecek ve yeni, Marksist bir iş nizamı

[Resim var]

Müdür-i mesul: Sadrettin Celal